

ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«ЕНЦИКЛОПЕДИЧНЕ ВИДАВНИЦТВО»

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

ТЕМАТИЧНИЙ РЕЄСТР ГАСЕЛ

З НАПРЯМУ
«ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ»

Київ 2020

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»
(протокол № 1 від 26 лютого 2020 р.)*

Рецензенти:

*Жижко О. А., доктор педагогічних наук
Кондратенко Л. О., доктор психологічних наук, професор
Лозовецька В. Т., доктор педагогічних наук, професор*

**В 27 ВЕЛИКА УКРАЇНЬСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ. ТЕМАТИЧНИЙ РЕЄСТР
ГАСЕЛ з напрямку «Педагогічні науки» / Відп. ред. д. і. н., проф.
Киридон А. М. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне
видавництво», 2020. 112 с.**

Тематичний реєстр гасел укладено з метою узагальнення та систематизації змістово-інформативного контенту з напрямку «Педагогічні науки». Містить перелік термінів з педагогіки, освіти, науки, що включені до універсального видання «Велика українська енциклопедія».

Видання орієнтоване на освітян, науковців, аспірантів, студентів, вчителів, усіх хто цікавиться педагогічними науками, енциклопедистикою.

ПЕРЕДМОВА

Соціально-економічні зміни в розвитку українського суспільства, масштабні світові процеси цифровізації, інформатизації, інтеграції та глобалізації зумовили значне зростання нової інформації, а відповідно й переосмислення, упорядкування відомих і нових знань та можливостей їх застосування. Зростає попит на отримання науково-достовірної інформації, фактів про розвиток науки, наукових галузей. Традиційно джерелом отримання такої інформації є довідники, словники, енциклопедії, в яких узагальнено і об'єктивно відображено систематизовану інформацію за різними напрямками освіти й науки.

В Україні, як і в усьому світі, відбувається трансформація освітньої парадигми, з'являються нові дослідницькі феномени, підходи, методи, технології; безперервно поглиблюються й уточнюються дані педагогічних досліджень, залучаються нові факти та явища, що, у свою чергу, спричиняє і трансформацію способів користування, пошуку та обробки інформації.

Розвиток педагогічної думки в Україні та реформи у сфері вітчизняної системи освіти актуалізують відповідну проблематику в національній універсальній енциклопедії, що потребує уведення нових термінів і понять, розширення кола персоналій, інформації про українські та міжнародні освітні інституції (заклади, установи, організації тощо).

Мета запропонованого тематичного реєстру — окреслити місце педагогічного знання у «Великій українській енциклопедії» (ВУЕ), передбачити категоризацію та систематизацію інформативно-довідкового матеріалу, сприяти комплексному осягненню окресленого сегменту гасел та кращому орієнтуванню авторів майбутніх статей, а також науковій дискусії, обговоренню й критиці запропонованих гасел у словнику. Перелік гасел має задовольнити як потреби пересічного читача універсальної енциклопедії, так і фахівця з цієї галузі знань і практики. При цьому необхідно враховувати найновіші наукові дослідження, біографістику, новітні методики, авторські школи тощо. За цих умов важливою є постійна динаміка пропонованого словника.

Тематичний реєстр гасел з напрямку «Педагогічні науки» формувався на основі критеріїв добору, розроблених фахівцями Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво». Засадничими з-поміж них стали загальні принципи: «загальне — конкретне», «важливіше — менш важливе» для відповідної галузі знань і діяльності. Крім того, добір здійснювався з урахуванням таких критеріїв:

- критерій «поширеності» й «сталості вживання», відповідно до якого добір здійснювався на підставі частоти (а також тривалості) використання термінів у відповідних наукових сферах, та за частотою його вживання протягом певного періоду часу;

- критерій «актуальності», який враховує відповідність терміна останнім тенденціям і новаціям розвитку того чи іншого наукового напрямку та потребам актуалізації певних потреб суспільства;
- критерій «пояснювальності потенціалу» або широти предмета пояснення, який характеризує спроможність терміна з позиції аналітики, інтерпретації та класифікації охопити більше чи менше коло понять, явищ, подій певної галузі науки і відповідних їй сфер практичної діяльності¹.

Для розв'язання завдань і досягнення мети використані науково-педагогічні та загальнонаукові методи, а саме:

- конкретно-пошуковий (теоретичний аналіз, синтез, систематизація і класифікація першоджерел);
- методи логіко-історичного аналізу (аналіз історико-педагогічної періодики, теоретико-педагогічної літератури тощо);
- хронологічний (досліджено динаміку змін розвитку генези педагогіки в хронологічній послідовності).

При доборі гасел враховано останні законодавчі документи України, відповідні національні програми та концепції, які регламентують процеси в сучасній вітчизняній системі освіти, та на основі яких вона функціонує.

Абсолютну більшість позицій у реєстрі гасел, які планується включити до ВУЕ, складають терміни, що оприсутнюють педагогічну галузь в поняттєво-категорійній парадигмі. Йдеться про поняття та терміни загальної педагогіки, теорії виховання та її складників, позашкільної системи, категорії предметних методик, технічних засобів навчання, інформатики навчального предмета, дефектології, школознавства, організації освіти в Україні та за кордоном, дошкільного та сімейного виховання, педагогіки вищої освіти та освіти дорослих тощо. Представлено й сучасні дефініції, які характеризують інноваційні процеси в освіті.

Одним із важливих компонентів формування реєстру є увиразнення українського досвіду та традицій в галузі виховання, історії педагогіки, закладів освіти тощо. В реєстрі представлено вітчизняну історію педагогіки, основні етапи розвитку світової педагогічної думки, зокрема Західної Європи.

З порівняльної педагогіки до реєстру гасел включено загальні поняття зарубіжних освітніх систем (із використанням термінології європейсько-го тезаурусу освіти), відомості про міжнародні організації в галузі освіти

¹ Методичні рекомендації з підготовки, редагування та оформлення статей до Великої української енциклопедії / За ред. д.і.н., проф. Киридон А. М. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2015. 120 с.; Наукові засади та теоретико-методологічні принципи створення сучасних енциклопедій: колективна монографія / За ред. д-ра іст. наук, проф. Киридон А. М. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2015. 160 с.

тощо. До списку іноземних закладів вищої освіти увійшли заклади, що входять або впродовж тривалого часу входили до переліку 200 найкращих університетів світу (за версіями Times Higher Education та QS World University Ranking; окрім окремих закладів, що увійшли до рейтингу в останні роки, та деяких вузькопрофільних ЗВО), європейські університети, засновані у середні віки, а також російські університети, створені до 1917 року.

У тематичному реєстрі гасел представлено вітчизняну та зарубіжну біографіку, добробок вчених та діячів освіти, що доклали помітний внесок у становлення і розвиток педагогічної теорії і практики. Звернення до наукової біографії збагачує та урізноманітнює уявлення про історико-педагогічний процес, сприяє його новому прочитанню, відкриває нові грані, новий зміст, нові цінності цього процесу як важливі аспекти наукового дискурсу.

Спираючись на вищеозначені методологічні принципи в межах наукової галузі «Педагогічні науки», було розроблено «родове дерево понять», до якого включено такі групи термінів:

1. Базові поняття педагогіки і навчально-педагогічного процесу.
2. Теорія і методика виховання й навчання.
3. Системи та технології навчання.
4. Дошкільна освіта.
5. Загальна середня освіта, зокрема, початкова освіта.
6. Професійна, професійно-технічна освіта.
7. Вища освіта, заклади вищої освіти України.
8. Корекційна педагогіка, спеціальна та інклюзивна освіта.
9. Андрагогіка (освіта дорослих).
10. Галузева освіта.
11. Історія освіти та педагогічної думки.
12. Зарубіжна й порівняльна педагогіка.
13. Біографіка.
14. Заклади вищої освіти, академії зарубіжжя (рейтингові заклади вищої освіти (ґрунтуючись на середньому значенні різних рейтингів типу QS World University Rankings, Webometrics ranking of world's universities).
15. Заклади післядипломної педагогічної освіти.
16. Національні галузеві академії, установи, організації.

Систематизація й узагальнення гасел в реєстрі «Педагогічні науки» має на меті окреслити основні поняття, об'єкти і явища педагогічної науки, освіти й виховання, практики навчання та їх нормативно-правового забезпечення. Зміст реєстру стане підґрунтям для створення контенту «Великої української енциклопедії». Тематичний реєстр гасел формувався з урахуванням підготовки обох версій ВУЕ — друкованої та онлайн (e-ВУЕ).

Остання об'єктивно має ширший діапазон можливостей, відтак — детальніший реєстр термінів, більші обсяги статей (лонгріди), мультимедійний супровід (ілюстративний матеріал, відео та ін.). У ході роботи над енциклопедією передбачається внесення корект у пропонований тематичний реєстр гасел, селекція та диференційований підхід до оприлюдненого переліку. Зокрема, можливим є вилучення гасла з друкованої версії та підготовку статті за маркованим гаслом лише в електронній версії.

Над підготовкою пропонованого реєстру працювали А. В. Арістова, Н. А. Гаврилишина, С. І. Гірік, С. В. Лапаєнко, А. О. Тищенко, Т. В. Філімонова. Представлений реєстр гасел є попереднім і може змінюватися залежно від рекомендацій із боку експертів.

ТЕМАТИЧНИЙ РЕЄСТР ГАСЕЛ

Абітурієнт — вступник до закладу вищої освіти

Абрамов, Яків Васильович (1858–1906) — діяч народної освіти, публіцист, журналіст, літературний критик; Україна

Автодидакт — див. *Самоосвіта*

Автоматизована навчальна система — комплекс програмно-технічних і навчально-методичних засобів, що забезпечують активну індивідуальну пізнавальну діяльність особи, яка навчається

Автоматизована система управління закладом освіти — програмний комплекс, що забезпечує ефективне управління навчальним процесом і прийняття раціональних управлінських рішень

Автономія університетська — система самоврядування університетів, що передбачає контроль закладу вищої освіти над основними галузями своєї діяльності; включає організаційну, кадрову, фінансову та академічну автономію

Автореферат — короткий виклад автором змісту власної наукової праці

Авторитарне виховання — стиль виховання, якому притаманні високий рівень вимогливості, суворий контроль за вихованцями, система заборон і покарань, диктат вихователя

Авторитет — загально визнаний вплив особи чи організації у різних сферах суспільного життя

Авторська школа — інноваційний, експериментальний заклад освіти, в якому реалізується оригінальна педагогічна концепція під керівництвом її автора (авторів)

Агаян, Газарос (1840–1911) — педагог, письменник; Вірменія

Аграрна освіта — система підготовки фахівців і кваліфікованих працівників для агропромислового комплексу

Аграфія — порушення психофізичних процесів, які забезпечують закономірний зв'язок між звуковим та письмовим аспектами мовленнєвої діяльності

Агреже — науковий ступінь у Франції та Бельгії (присуджується на основі ступеня ліценціата)

Ад'юнкт — особа офіцерського складу, яка проходить навчання в ад'юнктурі вищого військового закладу освіти або науково-дослідної установи для подальшого проходження військової служби на посадах науково-педагогічного та наукового складу

Ад'юнктура — форма підготовки офіцерських кадрів до самостійної педагогічної і наукової роботи

Адамс, Джон (1857–1934) — педагог, психолог, прихильник автономії педагогіки як науки; Велика Британія

Адаптація у педагогіці — пристосування (звикання) дитини до нового суспільного і освітнього середовища, нових умов навчання і діяльності, вимог і критеріїв оцінки

«Адельфотес» — перша греко-церковнослов'янська граматики, складена 1591 учнями Львівської братської школи під керівництвом Арсенія Ела-сонського

Азбука (абетка) — 1) посібник з навчання грамоти; 2) система умовних знаків

«Азбука-границя» — назва віршованого букваря Костянтина Болгарського, азбука з акровіршами 15 ст.

Азбука для сліпих — див. *Брайля шрифт*

Азбуковники — рукописні збірники навчального, настановчо-виховного й довідкового характеру

«Академічна бесіда» — перше статутне українське студентське товариство, яке виконувало функцію читальні

Академічна гімназія у Львові — найдавніша гімназія з українською мовою викладання, створена 1784 як складова частина Львівського університету

Академічна година — традиційна назва мінімальної облікової одиниці навчального часу в закладах освіти різних типів

«Академічна громада» — студентське товариство взаємної допомоги, діяло у м. Львові 1896–1921

Академічна мобільність — можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи провадити наукову діяльність в іншому вищому закладі освіти (науковій установі) всередині країни чи поза її межами

Академічна студентська група — офіційно створена, відносно постійна в межах навчального року, первинна група студентів у структурі курсу, факультету або закладу вищої освіти в цілому

Академічне братство — українське студентське товариство, засноване 1882 у м. Львові

«Академічний кружок» — українське студентське товариство, що діяло у м. Львові 1871–1895 за участі студентів університету, вищої політехнічної та вищої ветеринарної шкіл

Академічний плагіат — див. *Плагіат*

Академічний рік — проміжок часу від початку занять у закладах вищої освіти до їх закінчення

Академічні свободи — самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час здійснення педагогічної, науково-педагогічної, наукової або інноваційної діяльності

Академія — загальна назва вищих наукових установ та закладів освіти

Академія військова — заклад вищої освіти державної форми власності, призначений для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації офіцерів

Академія наук вищої школи України — всеукраїнська громадська наукова організація, що об'єднує вчених провідних ЗВО України та сприяє координації теоретичних і прикладних досліджень із актуальних проблем розвитку науки і вищої освіти

Академія театральна — заклад освіти, що діяв упродовж 1919 у м. Києві

Акредитація закладу освіти — процедура визнання та підтвердження статусу закладу освіти, його здатності здійснювати підготовку фахівців на рівні визнаних державою або визнаними державою професійними акредитаційними агенціями вимог з певного напрямку (спеціальності)

Акредитація освітньої програми — процедура підтвердження якості освітніх послуг та відповідності освітньої програми чинним стандартам

Акроаматичний метод навчання — спосіб навчання, уґрунтований на усному викладі навчального матеріалу, повідомленні знань

Акселерація — прискорення темпів вікового розвитку дітей і підлітків порівняно з попередніми поколіннями шляхом зсуву морфогенезу на більш ранні стадії онтогенезу.

Аксіологія — учення про цінності суспільства, соціальних груп та особистості

Актуалізація — дидактичний принцип, оновлення в пам'яті раніше засвоєних знань, умінь або навичок з метою їх подальшого використання при засвоєнні нового матеріалу

Акупедія — розділ теорії навчання та виховання дітей з вадами слуху, навчання мовленню за допомогою посилення звуку в діапазоні залишкового слуху

Алгоритмізація навчання — складник програмованого навчання, конструювання та використання в навчанні алгоритмів, правил послідовного виконання певного типу завдань

Алиськевич, Андрій (1870–1949) — педагог, громадсько-політичний діяч, германіст; Україна

Алтинсарін, Ібрай (1841–1889) — педагог, просвітник, письменник, етнограф; Казахстан

Алчевська, Христина Данилівна (1841–1920) — педагог, організатор народної освіти для дорослих, письменниця; Україна

Альма-матер — буквально «мати-годувальниця», алегорична назва закладу освіти для його випускників

Альтернативна освіта — можливість здобути чи поповнити загальну середню освіту у школах, що відрізняються за своєю організацією, змістом чи формами освіти, методами, видами контролю

Амерлінг, Карел Славой (1807–1884) — педагог, організатор освіти, філософ; Чехія

Амонашвілі, Шалва Олександрович (1931) — педагог, психолог; Грузія

Ананій, Степан Андрійович (1874–1942) — учений-педагог, фахівець з теорії виховання, порівняльної педагогіки; Україна

Андрагогіка — наука про освіту і виховання дорослої людини впродовж її життя

Андрієвський, Михайло Костянтинович (1922–1998) — радянський педагог, організатор освіти; Україна

Антипедагогіка — рух протесту проти «педагогічного тоталітаризму виховного процесу», поширений у 2-й половині 20 ст. в США та країнах Західної Європи

Антична педагогіка — виховна практика та педагогічна думка класичних грецької та римської цивілізацій

Антропологія педагогічна — напрям у теоретичній педагогіці та людинознавстві (термін увів 1867 К. Ушинський); наукова основа гуманізації навчально-виховного процесу

Априлов, Василь Євстафійович (1789–1847) — освітній і культурний діяч, меценат; Болгарія

Арендт, Рудольф (1828–1902) — педагог, професор хімії Лейпцизького політехнічного інституту та викладач реального училища. Першим розробив методику викладання хімії в середній школі; Німеччина

Аркас, Микола Миколайович (1852–1909) — культурно-освітній діяч, письменник. Один із засновників і незмінний голова «Просвіти» в м. Миколаєві; Україна

Армстронг, Самюел Чапмен (1839–1893) — педагог, автор проекту організації навчального закладу для афроамериканців та індіанців

Арсеній Еласонський (1549–1626) — педагог, церковний діяч, перший ректор Львівської братської школи; Греція

Арте́к — міжнародний дитячий центр; Україна

Архієрейські школи — заклади освіти, створені 1721 при архієпископських та єпископських кафедрах

Архімович, Зіновій Алоїзович (1858–1938) — педагог, громадський діяч, викладач, директор Колегії Павла Галагана в м. Києві; Україна

Асистент — помічник викладача, штатна посада на кафедрі закладу вищої освіти

Асоційовані школи ЮНЕСКО — навчально-виховні заклади, що працюють за програмами ЮНЕСКО в галузі поширення ідей миру

Аспірант — особа, яка навчається в аспірантурі

Аспірантура — основна форма підготовки фахівців третього (освітньо-наукового/освітньо-творчого) рівня

Астряб, Олександр Матвійович (1879–1962) — педагог, методист-математик; Україна

Атестат зрілості — документ про здобуття загальної середньої освіти

Атестат про середню освіту — документ про закінчення середньої загальноосвітньої школи

Атестація здобувачів освіти — встановлення відповідності результатів навчання здобувачів освіти вимогам освітньої (наукової) програми, стандартів освіти

Атестація педагогічних (наукових) і науково-педагогічних працівників — система заходів, спрямована на всебічне комплексне оцінювання фахової діяльності педагогічних працівників

Аудитор — учень духовних шкіл (та деяких світських закладів освіти), що призначений учителем вислуховувати уроки, вивчені товаришами

Афінське виховання — система виховання, що сформувалася в м. Афінах у 7–5 ст. до н. е.

Бабишин, Степан Дмитрович (1918–1991) — педагог, науковець, дослідник проблем становлення і розвитку педагогічної думки в Київській Русі; Україна

Баден-Павелл, Роберт Стівенсон Сміт (1857–1941) — педагог, військовий, засновник скаутського руху; Велика Британія

База знань — сукупність формалізованих знань про природу, суспільство, діяльність людини

Базедов, Йоганн Генріх Бернгард (1724–1790) — педагог, філантроп, засновник філантропізму; Німеччина

Базова освіта — соціально необхідний рівень загальноосвітньої підготовки

Базова середня освіта — див. *Освітні рівні*

Базовий компонент дошкільної освіти України — державний стандарт, що містить норми і положення, які визначають вимоги до розвитку, виховання та навчання дітей дошкільного віку

Базовий навчальний план — документ, у якому визначено зміст загальної середньої освіти

Бакалавр — передбачений Болонським процесом освітній або науковий ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти; у Франції та деяких інших країнах — ступінь, що присуджується випускникам середніх шкіл після складання відповідних іспитів і дає право на навчання в університеті

Балич, Усеїн Велі (1884 – після 1939) — педагог, культуролог, громадський діяч, тюрколог, просвітитель; Крим (Україна) — Узбекистан

Баллін, Микола Петрович (1829–1904) — громадський діяч, просвітитель, книговидавець, почесний член Харківського товариства грамотності; Росія–Україна

Бальна система оцінювання — система оцінювання успішності навчання й поведінки учнів в балах

Барбареум — перша греко-католицька духовна семінарія (1774), м. Відень; Австрія

Барвінський, Олександр Григорович (1847–1927) — педагог, історик, громадсько-політичний діяч; Україна

Барнард, Генрі (1811–1900) — діяч освіти, організатор перших в США курсів вдосконалення вчителів (1839), пересувної зразкової школи, засновник журналу «Американська освіта»; США

Басаричек, Степан (1848–1918) — педагог, автор перших систематичних підручників з педагогіки для педагогічних закладів, учителів; Сербія

Батаризм — порушення мови, за якого слова вимовляються зашвидко, нечітко

Батишев, Сергій Яковлевич (1915–2000) — педагог, вчений в галузі професійної педагогіки; Росія

Батьківський комітет — орган батьківського самоврядування у закладі освіти, створений з метою допомоги педагогічному колективу в організації навчально-виховного процесу та реалізації прав і обов'язків дітей

Батьківські права та обов'язки — особисті або майнові права і обов'язки батьків відповідно до чинного законодавства, для належного виховання й утримання дітей

Бачкора, Йосиф-Множислав (1803–1876) — педагог, письменник; Чехія

Бачкора, Степан (1813–1887) — педагог, письменник, укладач першої чеської читанки; Чехія

Беглі, Уільям Чандлер (1874–1946) — педагог, засновник есенціалізму у педагогіці; США

Безбар'єрне середовище — багатофункціональне середовище, пристосоване для потреб людей з обмеженими фізичними можливостями, заради забезпечення їм нормальної життєдіяльності

Безперервна освіта — організаційна і змістова наступність і зв'язок усіх ланок освіти

Белл, Ендрю (1753–1832) — учений–педагог, священник, письменник; Велика Британія

Белл-Ланкастерська система взаємного навчання — система взаємного навчання, організації і методів навчання у початковій школі, активно застосовувана в 19 ст. у Великій Британії та її колоніях

Беренштам, Вільям Людвигович (1839–1904) — педагог, організатор освіти, учений, громадський діяч; Україна

Берлінський, Максим Федорович (1764–1848) — педагог, історик, археолог, директор Першої Київської гімназії; Україна

Бесіда (педагогіка) — словесний метод навчання, розмова, обмін думками

Бестужевські курси — вищий жіночий заклад освіти в Російській імперії, заснований 1878

Бецькой, Іван Іванович (1704–1795) — педагог, освітній діяч, засновник Смольного інституту; Росія

Білавич, Василь Іванович (1941–1989) — педагог–новатор; Україна

Білецька, Марія Іларіонівна (1864–1937) — педагог, громадський діяч; Україна

Білоконський, Іван Петрович (1855–1930) — педагог, публіцист, історик; Україна

Бірчак, Володимир Іванович (1881–1952) — педагог, письменник, громадський діяч Закарпаття; Україна

Біфуркація в середній школі — див. *Профільне навчання*

Блонський, Павло Петрович (1884–1941) — психолог, педагог, педолог; Україна – Росія.

Блум, Бенджамін Семюел (1913–1999) — педагог, психолог, розробник системи об'єктивних показників результатів педагогічного впливу

Богословська освіта — набуті богословські знання і компетенції, а також вид педагогічної діяльності з підготовки духовенства, фахівців-теологів, викладачів богослов'я

Бойскаут — див. *Скаутський рух*.

Болонська декларація (1999) — міжнародний акт про узгодження загальних вимог, критеріїв та стандартів національних систем вищої освіти, підписаний у м. Болоньї (Італія) міністрами освіти європейських держав

Болонський процес — система скоординованих заходів з боку державних установ, університетів, політичних і громадських організацій країн Європи з метою якісного реформування вищої освіти, інтеграції освітніх та наукових систем, створення Європейського освітньо-наукового простору

Бондар, Андрій Данилович (1913–1983) — учитель, фахівець з педагогіки вищої школи та історії педагогіки; Україна

Боскіс, Рахіль Марківна (1902–1976) — сурдопедагог, розробниця педагогічної класифікації дітей з вадами слуху, на якій ґрунтовано систему спеціалізованої освіти; Україна–Росія

Брайль, Луї (1809–1852) — тифлопедагог, винахідник рельєфно-крапкового шрифту для сліпих (1829); Франція

Брайля шрифт — система рельєфного письма для сліпих, в якій букви, цифри, ноти і знаки позначають різноманітними комбінаціями шести випуклих точок, призначених для тактильного сприйняття

Братські школи — освітні заклади в Україні 16-18 ст., які організовувалися при братствах (громадські організації православних міщан)

Брейнстормінг, мозковий штурм — метод групового розв'язання творчої проблеми через комунікативну атаку

Бригадно-індивідуальне навчання — система індивідуалізованого навчання у початкових школах; виникла на поч. 20 ст. в США, Великій Британії та інших країнах

Бригадно-лабораторний метод — організаційна форма навчання в загальноосвітніх школах, технікумах та закладах вищої освіти у кінці 1920-х — на поч. 1930-х

Бугайко, Тетяна Федорівна (1898–1972) — педагог, літературознавець, заслужений учитель УРСР; Вірменія–Україна

Будинок дитини — державний заклад для дітей сиріт, або дітей, які залишилися без батьківського піклування за певних життєвих обставин

Будинок дитячої (та юнацької) творчості — багатопрофільний позашкільний заклад освіти

Будинок маляти — державний заклад для догляду, виховання та надання медичної допомоги дітям раннього віку

Будинок піонерів і школярів — позашкільний навчально-виховний заклад, див. *Позашкільні заклади*

Будинок учителя — культурно-освітній заклад працівників освіти м. Києва, заснований 1922

Буквар — посібник для початкового навчання грамоти

«Букварь южнорусский» — посібник для початкового навчання грамоти, укладений Тарасом Шевченком і виданий його коштом 1861

Булінг — агресивна індивідуальна/колективна поведінка, репресивне ставлення до певного учасника освітнього процесу (учня, вчителя та ін.). Див.: *Психологічні науки*

Бунаков, Микола Федорович (1837–1904) — педагог–методист, теоретик і практик початкового навчання; Росія

Бурса — студентський гуртожиток у середньовіччі й ранньому новому часі

Бухало, Сергій Максимович (1907–1988) — педагог, організатор вищої освіти в Україні; Україна

Бюїссон, Фердинанд (1841–1932) — педагог–реформатор, громадський діяч; Франція

Бюргерські школи — підвищені початкові училища Німеччини, засновані у 17–18 ст. для синів дрібних торговців

Важковиховуваність — педагогічне явище, що характеризується опором дитини виховним впливам, проявом асоціальної, девіантної поведінки

Валідація результатів навчання — підтвердження компетентним органом факту, що здобуті вміння, знання та навички оцінені відповідно до визначених критеріїв і відповідають вимогам стандарту освіти

Вальдорфська педагогіка — система навчання та виховання дітей, що ґрунтується на антропософських засадах розвитку особистості

Вандер, Карл Фрідріх Вільгельм (1803–1879) — педагог, філолог; Німеччина

Ваня, Йосеф (1899–1966) — педагог, психолог, діяч освіти; Чехія

Варіативні програми — програми реалізації регіонального і шкільного компонента змісту загальної середньої освіти

Василенко, Микола Прокопович (1866–1935) — історик, учитель, Міністр освіти і мистецтв у уряді гетьмана Скоропадського; Україна

Василіанські школи — заклади освіти, організовувалися 17–19 ст. при монастирях Василіян і Василіянок у Західній Україні та Білорусі

Васильченко (Панасенко), Степан Васильович (1878–1932) — педагог, письменник; Україна

Ваучерна програма (Ваучерна система освіти) — участь держави в освіті громадян, фінансування освітніх потреб

Вахтеров, Василь Порфірович (1853–1924) — педагог, діяч народної освіти, один із засновників еволюційної педагогіки; Росія

Вашенко, Григорій Григорович (1878–1967) — педагог, психолог; Україна–Німеччина

Вебінар — неологізм на позначення онлайн-формату проведення семінарів, тренінгів та інших навчальних і наукових заходів

Вентцель, Костянтин Миколайович (1857–1947) — педагог, популяризатор концепції вільного виховання; Росія

Вечірні школи — навчально-виховні заклади, створені на початку 20 ст.

Вечірня форма освіти — одна з інституційних форм здобуття освіти та підготовки спеціалістів середньої й вищої кваліфікації

«Взаємна поміч українського вчителства» — професійна організація народних учителів Галичини (1905–1939)

Видавництва педагогічні — установи, що здійснюють підготовку, випуск та розповсюдження науково-методичної літератури

Види навчальних занять — форми взаємодії педагогів і учнів, у яких реалізується навчальний процес (лекція, семінар, лабораторне заняття тощо)

Викладання — діяльність педагога з керування навчальною (пізнавальною) діяльністю тих, хто навчається, з метою досягнення певної навчальної мети

Викладач — штатна посада у закладах вищої і середньої спеціальної освіти

Викладач-методист — педагогічне звання в Україні

Випереджальне навчання — попереднє, пробувальне вивчення найскладнішого матеріалу задовго до його опанування за програмою

Виробнича практика — складова частина підготовки фахівців у закладах вищої освіти, що ознайомлює студента з його майбутньою спеціальністю шляхом виконання обов'язків дублера, помічника фахівця

Виробниче навчання — процес навчання спеціальності в умовах виробництва

Виховання — процес систематичного і цілеспрямованого впливу на духовний, фізичний, соціальний розвиток особистості

Вихователь — людина, яка здійснює цілеспрямований виховний вплив на духовний і фізичний розвиток особистості

Виховна система — сукупність цілей, завдань, змісту, форм і методів, поєднаних з метою формування особистості

Виховне середовище — сукупність соціальних умов життєдіяльності людини, які впливають на її свідомість та поведінку

Виховні будинки — заклади для виховання безпритульних дітей, засновані 787 Міланським архієпископом

Виховні колонії — навчально-виховні заклади закритого типу для неповнолітніх правопорушників,

Виховуюче навчання — 1) дидактичний принцип; 2) концепція «виховуючого навчання» Й. Гербарта

Вища освіта — ступінь знань, що набуваються у закладах вищої освіти на базі повної загальної середньої освіти, необхідний фахівцям вищої кваліфікації в різних галузях економіки, науки і культури

Вища школа — 1) узагальнений термін на позначення системи вищої освіти; 2) те саме, що й заклад вищої освіти; 3) видавниче об'єднання в Україні; 4) педагогічний науково-практичний журнал, заснований у 2001

Вищі жіночі курси — навчальні заклади для жінок в Російській імперії, відкриті у другій половині 19 ст.

Вищі педагогічні курси — навчальні заклади з дворічним терміном навчання, утворені 1860

Вищі початкові училища — навчальні заклади, що мали проміжний статус між середніми і початковими в Російській імперії, започатковані 1912

Відкритий університет — тип закладу вищої освіти, що надає можливість отримати освіту здобувачам «поза кампусом», опановувати навчальні курси в різних країнах світу, широко використовувати науково-навчальне обладнання

Відмінник освіти України — державна нагорода України

Відомство установ імператриці Марії — управління Російської імперії, що керувало сиротинцями, інститутами шляхетних дівчат, жіночими гімназіями тощо, утворене 1796

Візуальна грамотність — педагогічний напрям, що досліджує проблеми розвитку навичок користування візуальною та аудіовізуальною інформацією

Військова педагогіка — галузь педагогіки, яка вивчає закономірності виховання та навчання військовослужбовців

Військово-патріотичне виховання — різновид суспільного виховання, що формує у громадян ідейно-політичні, морально-психологічні, патріотичні якості

Вікова педагогіка — галузь педагогічної науки, що досліджує закономірності, принципи, форми та методи навчально-виховного процесу в різних вікових групах

Віковий період — відрізок життя індивіда, який досягає певного ступеня розвитку і має характерні, відносно стійкі якісні особливості. У межах періоду відбуваються кількісні та якісні зміни психіки, що дає змогу виділити певні стадії, які послідовно змінюють одна одну

«Вільна українська школа» (ВУШ) — часопис Всеукраїнської учительської спілки 1917–1919, Київ

Вільне виховання — напрям у педагогіці другої половини 19 – поч. 20 ст.

Вільні слухачі — назва для тих, хто за власним вибором навчався в університетах, але не мав статусу студента; інститут вільних слухачів був поширений в Російській імперії з 19 ст., відновлений в Україні 1991

Вінекен, Густав (1875–1964) — педагог, прихильник «нового виховання»; Німеччина

Віннетка-план — система організації навчально-виховної роботи за індивідуально визначеними метою, змістом та темпом навчання

Віртуальне навчальне середовище (ВНС) — програмна система, створена для підтримки процесу дистанційного навчання

Вітторіно да Фельтре (1378–1446) — педагог-гуманіст епохи Відродження; Італія

Волинський ліцей — див. *Кременецький ліцей*

Волосні училища — початкові школи в Україні, які створювались для підготовки дітей казенних селян до писарської діяльності

Волошин, Августин (1874–1946) — освітньо-культурний і громадський діяч, професор, священник; Україна–Росія

Вправа — метод навчання, який передбачає цілеспрямоване, багаторазове повторення учнями певних дій чи операцій з метою формування умінь і навичок

Врецьона, Григорій Захарович (1839–1901) — педагог, громадський діяч, видавець; Україна

Всебічний розвиток особистості — гармонійний розвиток особистості, її творчих, духовних і фізичних здібностей, талантів

Всеукраїнська надзвичайна комісія боротьби з неписьменністю — спеціальний орган державного керівництва, створена 1921

Всеукраїнська учительська спілка — професійна організація вчителів і діячів народної освіти

Вундеркінд — дитина, яка виявляє для свого віку винятковий розумовий розвиток або обдарованість

Вчена рада — колегіальний орган управління у закладах вищої освіти, наукових, науково–дослідних установах

Вчене звання — рівень кваліфікації наукових і науково-педагогічних працівників у певній галузі науки

Вчений — особа, яка має повну вищу освіту та здійснює фундаментальні або прикладні наукові дослідження

Вчитель — фахівець із необхідною педагогічною та психологічною підготовкою, який здійснює навчально-виховну роботу з учнями

Вчитель-дефектолог — фахівець, який виховує та навчає дітей з порушеннями фізичного та інтелектуального розвитку

Вчитель-логопед — фахівець, який працює з дітьми з важкими розладами мови

Вчитель-методист — педагогічне звання, яке присвоюється за наслідками атестації педагогічних працівників

Вчитель-новатор — креативний педагог, що впроваджує нові прогресивні ідеї, принципи та прийоми у педагогічну діяльність

Габілітація — у низці європейських країн процедура набуття найвищої академічної кваліфікації. Див. також *Доктор-габілітат*

Галицько-руська матиця — культурно-освітнє товариство в Східній Галичині, засноване 1848 у м. Львові

Галузь знань — основна предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка

Галушинський, Михайло Миколайович (1878–1931) — педагог, громадський діяч; Україна–Польща

Галшка Гулевичівна — шляхтянка Речі Посполитої, співзасновниця Київського братства, монастиря і школи при ньому, Україна;

Гарвардський проєкт — ініціатива зі створення Українського наукового інституту Гарвардського університету (УНІГУ)

Гаспринський, Ісмаїл-Бей Мустафа Оглу (1851–1914) — педагог, громадський діяч, письменник, просвітитель кримсько-татарського народу; Україна

Гастев, Олексій Капітонович (1882–1941) — педагог, учений, один із основоположників педагогіки професійної освіти і наукової організації праці; Росія

Гаюї, Валентин (1745–1822) — педагог, один із основоположників перших закладів освіти для людей з порушеннями зору у світі; Франція

Гейміфікація — використання ігрових практик та механізмів в освітньому процесі

Гейніке, Самуель (1727–1790) — сурдопедагог, один із засновників усного методу навчання глухонімих; Німеччина

Гендерне виховання — формування якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі

Гендерний розвиток дитини (гендерна ідентичність) — процес розвитку гендерних ролей як соціально зумовлених варіантів статево-рольової поведінки

Генерація — див. *Покоління*

Гербарт, Йоганн Фрідріх (1776–1841) — педагог, філософ, психолог, засновник наукової педагогіки; Німеччина

Герогіка — наука про соціально-педагогічні проблеми людей похилого віку

«Геть неписьменність» — Всеукраїнське товариство, утворене 1921 під керівництвом Г. Петровського

Гжегожевська, Марія (1888–1967) — педагог, дефектолог, психолог; Польща

Гігієна дітей та підлітків — галузь медичної науки та системи охорони здоров'я, див. *Медичні науки*

Гімназія — тип середнього закладу освіти в країнах Європи

Гімнасій — освітньо-виховна установа в Стародавній Греції

Гіперактивні діти — діти, поведінка яких характеризується неухвальною, надмірною активністю та імпульсивністю

Гіперопікування — стиль виховання, в основі якого — надмірна опіка і контроль за дитиною

Гіпнопедія — методика навчання під час природного сну, переважно за допомогою слухання записів

Глухонімі діти — діти, у яких на основі первинного дефекту (глухота) виникає німота

Гнилосиров, Василь Степанович (1836–1901) — педагог, публіцист, просвітник; Україна

Говард-план — система організації навчально-виховної роботи, що ґрунтується на принципі індивідуального навчання

Гогебашвілі, Яків Семенович (1840–1912) — педагог, публіцист, дитячий письменник, засновник наукової педагогіки; Грузія

Головний педагогічний інститут — інститут для підготовки вчителів, створений 1816 у м. Санкт-Петербурзі

Головпрофосвіта — головний комітет професійної і спеціальної наукової освіти, створений 1921 у складі Народного комісаріату освіти УСРР

Головсоцвих — Головне управління соціального виховання і політехнічної освіти Народного комісаріату освіти України, створене 1920

Гольдшміт, Генрік — див. *Корчак, Януш*

Гончаров, Микола Кирилович (1902–1978) — педагог, діяч народної освіти; Росія

Горожанські школи — нижчі три (згодом чотири) класні середні школи на Закарпатті кін. 19 — поч. 20 ст.

Готалов–Готліб, Артемій Григорович (1866–1960) — педагог, фахівець з проблем зарубіжної педагогіки, історик; Україна

Гра — вид креативної діяльності людини, у процесі якої моделюються способи дій з предметами, відтворюються стосунки між людьми

Грабаров, Олексій Миколайович (1885–1949) — дефектолог, один із засновників вітчизняної олігофренопедагогіки; Україна

Граматика — 1) будова мови; 2) розділ мовознавства, що вивчає будову мови, її закони

«**Граматика слов'янська**» — підручник церковнослов'янської мови, укладений Мелетієм Смотрицьким

Граматична школа — 1) у Стародавній Греції — початкова школа для хлопчиків 7–12 років; 2) у Стародавньому Римі — підвищена початкова школа для дітей патриціїв; 3) у Великій Британії — середня загальноосвітня школа

Грамотність — вміння читати й писати або вміння використовувати мову, щоб читати, писати чи розмовляти

Графічна грамота — сукупність елементів навчання, спрямованих на вироблення в учнів умінь створювати й читати графічні зображення

Греко-латинські школи — навчальні заклади підвищеного типу, створені в Російській імперії в другій половині 17 ст.

Гринько, Григорій Федорович (1890–1938) — нарком освіти України у 1920–1922, державний і громадський діяч; Україна–Росія

Гриценко, Михайло Семенович (1907–1992) — педагог, історик-педагогіки; Україна

Грищенко, Микита Минович (1900–1987) — педагог, громадський діяч, заслужений діяч науки УРСР; Україна

Грінченко, Борис Дмитрович (1863–1910) — педагог, мовознавець, громадський діяч, голова київської «Просвіти»; Україна

Громади — національно-культурні осередки української інтелігенції, виникли у містах Києві та Петербурзі у 1850-х, Україна–Росія

Громадянське виховання — педагогічний процес становлення свідомого, відповідального і компетентного громадянина-патріота

Група продовженого дня — форма навчально-виховного процесу серед учнів початкових класів у позаурочний час

Групове навчання — форма організації навчання в малих групах (3–7 дітей)

Грушкевич, Теофіл (1846–1915) — педагог та громадський діяч, учасник національно-культурного руху на Покутті; Україна

Гувернантка, гувернер — у дворянських та заможних родинах особа, найнята для приватного виховання дітей та навчання окремим дисциплінам

Гувернерство — педагогічна система індивідуального навчання і виховання; інститут сімейного виховання для дітей з особливими освітніми потребами

Гугель, Єгор Йосипович (1804–1841) — педагог, послідовник Й. Песталотці; Росія

Гузик, Микола Петрович (1941) — педагог, директор авторської школи, автор нової дидактико-методичної системи «Комбінована система організації навчально-виховного процесу»; Україна

Гулевичівна, Єлизавета — див. *Галика Гулевичівна*

Гуманізація освіти — соціально-педагогічний принцип утвердження людини як найвищої цінності, найповніше розкриття її здібностей та задоволення освітніх потреб, формування гуманістичного світогляду

Гуманітаризація освіти — пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів освіти, орієнтація на цілісне освоєння гуманітарного циклу навчальних дисциплін

Гуманітарна освіта — комплекс знань у галузі соціально-гуманітарних наук і пов'язаних з ними практичних навичок і вмінь

Гуманітарні науки — комплекс наук, що вивчають людину та її життєдіяльність у суспільстві

Гурток (учнівський) — невелике товариство, об'єднане спільним інтересом до певної проблеми

Галагана Павла колегія — приватна чоловіча гімназія, заснована у Києві Григорієм Галаганом (відкрилася 01(13).10.1871)

Герд, Олександр Якович (1841–1888) — педагог, основоположник методики викладання природознавства як наукової дисципліни; Росія

Гурліг, Людвіг (1855–1931) — педагог, представник теорії вільного виховання; Німеччина

Гутс-Мутс, Йоганн Христоф Фрідріх (1759–1839) — педагог-філантропіст, розробник питань фізичного виховання в школах; Німеччина

Даденков, Микола Федорович (1885–1955) — педагог, історик-педагогіки; Росія–Україна

Дактилографія — спосіб спілкування з грамотними глухими і сліпоглухими людьми

Дактилологія — система пальцевих знаків, кожен з яких чітко відповідає літері української абетки

Дальтон-план — система організації навчально-виховної роботи в школі, що ґрунтується на принципі індивідуального навчання, запроваджена 1919

Данилов, Михайло Олександрович (1899–1973) — педагог, професор, автор концепції початкової освіти; Росія

Двокласні початкові училища — початкові школи підвищеного типу в Російській імперії з 5–6 річним строком навчання, засновані 1869

Двокласні учительські школи — чоловічі та жіночі освітні заклади в Російській імперії, створені 1895

Декан — керівник факультету у закладі вищої освіти

Декларація Народного Комісаріату освіти УСРР про соціальне виховання дітей — документ, затверджений Народним комісаріатом освіти (НКО) УСРР 1920

Декларація прав дитини — документ, ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН 1959 з метою забезпечення й захисту прав дітей

Декролі, Жан Овід (1871–1932) — педагог, лікар, один із представників нового виховання; Бельгія

Делепе, Шарль Мішель (1712–1789) — засновник першої школи для глухонімих дітей у світі 1760; Франція

Демков, Михайло Іванович (1859–1939) — педагог, організатор освіти, громадський діяч; Україна

Демократизація освіти — принцип реформування освіти в Україні на засадах децентралізації, регіоналізації в управлінні, автономії закладів вищої освіти тощо

Демократичне виховання — стиль виховання, заснований на гнучкому сполученні встановлених вихователями правил і автономії вихованців, патнерстві, мотивації та конструктивній взаємодії

Демолен, Едмон (1852–1907) — історик, один з ініціаторів нового виховання; Франція

День знань — державне свято, відзначається в Україні та збігається з початком навчального року

День працівників освіти — професійне свято, відзначається у першу неділю жовтня, встановлено 1994

Деполович, Лідія Платонівна (1869–1943) — педагог, методист початкової освіти, автор букварів й читанок; Україна

Державна науково-педагогічна бібліотека імені Василя Сухомлинського — науково-дослідна установа Національної академії педагогічних наук України

Державна освітня політика — система стратегічних цілей і програмних дій влади задля розвитку та функціонування освіти в країні

Державна підсумкова атестація — форма контролю відповідності результатів навчання здобувачів освіти вимогам державних стандартів загальної середньої освіти

Державна служба якості освіти України — центральний орган виконавчої влади України в галузі освіти

Державний компонент освіти — інваріантна частина змісту середньої освіти

Державний стандарт вищої освіти — корпус норм і положень, що визначають державні вимоги до освітнього рівня особистості

Державний стандарт професійно-технічної освіти — корпус державних вимог до змісту професійно-технічної освіти

Державні органи управління освітою — ієрархічна система органів законодавчої і виконавчої влади, які формують і реалізують державну освітню політику та здійснюють контроль за дотриманням законодавства у сфері освіти

Державні стандарти освіти — сукупність законодавчих документів, які встановлюють базові норми та положення щодо реалізації освітнього процесу

Деркачов, (Деркач) Ілля Петрович (1834–1916) — педагог, методист початкової школи, дитячий письменник; Україна–Росія

Дескулізація — концепція скасування школи як соціального інституту та переходу до нетрадиційних форм соціалізації молоді, проголошена у 1960–1970-х

Дефектологічна освіта — спеціалізована підготовка вчителів для роботи з дітьми з фізичними та психічними вадами

Дефектологія — наука про психо-фізіологічні особливості розвитку дітей з фізичними та психічними вадами

Джадидизм — просвітницький рух серед кримськотатарського народу за реформу освіти, заснований в Криму Ісмаїлом Гаспринським

«Дзвінок» — український ілюстрований двотижневик для дітей і молоді, видавався у Львові 1890–1914

Дидактика — галузь педагогіки, яка розробляє теорію освіти, навчання, виховання у процесі навчання

Дидактична система — взаємопов'язана сукупність елементів, що включає цілі, зміст, методи, засоби та організаційні форми навчання

Дидактичний матеріал — вид наочних навчальних посібників

Дидактичні ігри — різновид пізнавальних ігор, спеціально створених з навчальною метою

Дидактичні принципи — засадничі теоретичні положення, що визначають зміст, організаційні форми і методи навчальної роботи

Дидактичні цілі — чітко визначений кінцевий результат навчально-виховної діяльності

Дизартрія — порушення мовленнєвої діяльності, зумовлене недостатністю інервації мовленнєвого апарату

Диктант — тип вправ для навчання учнів письмової форми літературної мови

Диплом — офіційний документ про закінчення закладу середньої спеціальної або вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації; у деяких країнах — документ про закінчення програми додаткової освіти (дипломної програми), що не передбачає здобуття освітнього ступеня

Дипломна робота — випускна робота студентів дослідницького характеру

Дипломний проект — кваліфікаційна робота, призначена для об'єктивного контролю ступеня сформованості знань, умінь і компетенцій студентів

Директор школи — посада, керівник закладу освіти, головна адміністративна особа

Дисертація — спеціально підготовлена наукова праця, яку виконують для публічного захисту на здобуття наукового ступеня

Дислалія — розлад мови, порушення вимовляння звуків за нормального слуху

Дислексія — нездатність оволодіти навичками читання текстів

Диспут (педагогіка) — різновид дискусії, метод публічного обговорення тієї чи іншої важливої для присутніх проблеми

Дистанційна освіта — процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається через взаємодію віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому інформаційно-комунікаційному середовищі

Дистанційне навчання (ДН) — інституційна форма здобуття освіти або організація навчально-виховного процесу із використанням спеціалізованих для віддаленої взаємодії інформаційно-комунікаційних технологій

Дитина — малолітня особа, яка не досягла підліткового віку; правовий статус особи до досягнення нею повноліття

Дитиноцентризм — максимальне наближення навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів

Дитинство — етап онтогенетичного розвитку людини

Дитяча бездоглядність — послаблення чи відсутність догляду і піклування за дітьми

Дитяча безпритульність — відсутність у дітей і підлітків сімейного чи державного забезпечення, педагогічного нагляду

Дитяча гра — природний для дітей вид діяльності, спосіб пізнання і творчого освоєння світу й соціального середовища, імітації соціальних ролей

Дитяча злочинність — суспільно небезпечні дії неповнолітніх дітей

Дитяча праця — наймана праця малолітніх дітей

Дитяча творчість — складна діяльність дітей і підлітків, у якій поєднуються навчальні й творчі завдання

Дитяче самоврядування — участь дітей в управлінні й керівництві справами колективу, закладу

Дитячий притулок — заклад, призначений для тимчасового розміщення неповнолітніх

Дитячий рух — різні дитячі організації політичного, спортивного, культурно-побутового, розважального характеру

Дитячий садок — заклад для суспільного виховання дітей дошкільного віку, започатковані в 17-18 ст.

Дитячий фонд організації об'єднаних націй (ЮНІСЕФ) — міжнародна організація, створена 1946 для задоволення потреб дітей Європи та Китаю в післявоєнний період

Дитячий фонд України (ДФУ) — всеукраїнське, добровільне благодійне об'єднання

Дитячі будинки — виховні заклади для дітей-сиріт, започатковані 1764 в м. Москві

Дитячі будинки сімейного типу — соціально-сімейні заклади, засновані на принципах спільного проживання і сімейного виховання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування

Дитячі кооперативи — різні форми організації добровільних трудових об'єднань учнів

Дитячі майданчики — сезонні виховні заклади для дітей шкільного й дошкільного віку

Дитячі музичні школи — позашкільні освітньо-виховні заклади музичного профілю

Дитячі організації — об'єднання дітей і юнацтва віком від 6 до 18 років, метою яких є реалізація творчих здібностей, задоволення спільних інтересів, захист своїх прав і свобод

Дитячі притулки — благодійні заклади соціального захисту бездоглядних та безпритульних дітей, започатковані у 17 ст.

Дитячо-юнацькі спортивні школи (ДЮСШ) — позашкільні освітньо-виховні заклади спортивного профілю

Диференціація навчання — принцип організації навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів

«Діалог культур» — сучасна освітня концепція і педагогічна технологія

Ділова гра — технологія навчання, в основі якої кероване ігрове моделювання (імітація, симуляція та ін.) реальних ситуацій

Дістервег, Фрідріх Адольф Вільгельм (1790–1866) — педагог-демократ, послідовник Песталоцці; Німеччина

Діти з особливими потребами — неповнолітні особи, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі (через порушення психофізичного розвитку, інвалідність, статус біженців, мігрантів тощо)

Діяльнісний підхід в освіті — спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей

Добукварний період — підготовчий період до навчання грамоти, що охоплює перші два тижні перебування дитини у школі

Дозвілля — вільний від роботи й навчання час

Доктор наук — вищий науковий ступінь в Україні, який присуджують на підставі публічного захисту докторської дисертації

Доктор філософії — традиційний науковий ступінь в історії європейської освіти і науки; у пострадянських країнах вважається приблизним еквівалентом наукового ступеня кандидата наук

Докторант — науковий співробітник або викладач закладу вищої освіти, який має ступінь кандидата наук й навчається в докторантурі

Докторантура — форма підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів вищої кваліфікації

Доктор-габілітат — вищий науковий ступінь у низці західних країн, який дає право на професорську посаду в університеті

Домашня освіта — форма загальноосвітньої підготовки, організована в умовах сім'ї

Дончев, Іон (1821–1885) — педагог, методист і діяч культури; Молдова

Допрофесійна підготовка — загальнотрудова підготовка учнів політехнічного і профорієнтаційного характеру

Дослідна робота — метод навчання, що передбачає пошукові завдання і проекти, які дають змогу індивідуалізувати навчання, розширити обсяг знань учнів (студентів)

Дослідницька діяльність дітей та учнівської молоді — діяльність, безпосередньо пов'язана з вирішенням творчого, дослідницького завдання

Доцент — вчене звання і посада викладачів закладів вищої освіти, що виконують функцію університетських лекторів

Дошкільна освіта — галузь освіти, яка спрямована на реалізацію навчальних та виховних завдань для дітей дошкільного віку (від народження до 6 років)

Дошкільна педагогіка — педагогічна галузь, яка вивчає закономірності виховання дітей дошкільного віку

Дошкільне виховання — сімейне й суспільне виховання дітей дошкільного віку

«Дошкільне виховання» — щомісячне науково-методичне видання Міністерства освіти й науки України для педагогів та батьків

Дошкільний вік — період життя дитини від 3 до 6 (7) років

Дошкільний заклад освіти — заклад для виховання дітей раннього і дошкільного віку

Другокласні школи — вчительські школи в церковних єпархіях Російської імперії, створені 1896

Дубинчук, Олена Степанівна (1919–1994) — педагог, учений, фахівець з теорії та методики викладання математики в закладах середньої та професійно-технічної освіти; Україна

Дурдуківський, Володимир Федорович (1874–1938) — педагог, учитель, директор першої української гімназії в м. Києві, керівник науково-педагогічної комісії ВУАН; Україна

Духнович, Олександр Васильович (1803–1865) — педагог, організатор народної освіти на Закарпатті; Україна

Духовна педагогіка — галузь педагогічних знань, що передбачає пріоритет релігії у вихованні й навчанні особистості

Духовні заклади освіти — спеціалізовані освітні заклади для підготовки духовенства, богословів, церковнослужителів, місіонерів тощо для потреб релігійних організацій

Дьюї, Джон (1859–1952) — педагог, психолог, філософ; США

Дячков, Олексій Іванович (1900–1968) — дефектолог, педагог; Росія

Евристичний метод навчання — спосіб навчання через створення проблемних ситуацій та заохочення учнів до їх самостійного творчого вирішення

Едукаційна (освітня) комісія — перший у Польщі урядовий світський орган управління системою освіти, створений 1773

Екзамен — підсумкова форма оцінки знань

Екологічна освіта — набуті екологічні знання, уміння й навички та вид педагогічної діяльності з формування екологічного світогляду, екологічної свідомості та культури

Екологічне виховання — систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток екологічної культури особистості

Економіка освіти — міждисциплінарна галузь знань, яка вивчає економічні аспекти діяльності освітніх закладів, питання фінансування, ресурсного забезпечення, попиту на освітні послуги тощо

Економічна освіта — набуті економічні знання, уміння й навички та вид педагогічної діяльності з формування економічних знань, вмінь і навичок господарювання

Економічне виховання — організована педагогічна діяльність, спрямована на формування економічної культури особистості

Екскурсія — форма навчання, яка передбачає відвідування різноманітних об'єктів, історичних пам'яток із пізнавальною метою

Експедиція — одна з організаційних форм наукових досліджень, пов'язана зазвичай з переміщенням дослідників територією чи акваторією, що вивчається

Експеримент педагогічний — метод педагогічного дослідження, основою якого є створення (конструювання) нових умов педагогічного процесу та активний вплив на його учасників

Експериментальна педагогіка — течія в педагогіці кін. 19 — поч. 20 ст.

Експериментальне навчання — один із сучасних методів дослідження психолого-дидактичних проблем

Експериментальний педагогічний майданчик — дошкільний, середній загальноосвітній, інтернатний, професійний або позашкільний заклад освіти, затверджений відповідним органом державного управління освітою як база для проведення педагогічного експерименту

Експертиза психолого-педагогічна — вид професійної діяльності, встановлення відповідності обсягу, змісту, структури педагогічних засобів і методів віковим психологічним особливостям учнів

Екстерн — особа, яка в установленому порядку зарахована до закладу вищої освіти, має відповідний освітній, освітньо-кваліфікаційний рівень і навчається за екстернатною формою навчання

Екстернат — форма здобуття освіти, що передбачає самостійне вивчення навчальних дисциплін, складання у закладі вищої освіти заліків, іспитів та проходження інших форм підсумкового контролю

Елективний (вибірковий) принцип — принцип самостійного вибору учнями дисциплін для вивчення

Електронне навчальне видання — систематизовані дані наукового або прикладного характеру, подані в електронній формі, зручний для навчання і викладання, у вигляді текстової, графічної, цифрової, мовної (звукової) тощо інформації

Електронний підручник — технологічно новий тип навчально-методичних видань, спеціальний пристрій або програмне забезпечення з функціями підручника для використання у навчальному процесі

Елітна освіта — 1) привілейована освіта для вузького кола здобувачів; 2) комплекс знань і умінь, набутий у всесвітньо відомих і найавторитетніших закладах освіти

Епе, Шарль Мішель (1712–1789) — сурдопедагог; Франція

Еротематичний метод навчання — діалогічний спосіб навчання, передавання знань шляхом запитань і відповідей

Ерудиція — глибокі всебічні знання у певній галузі (чи кількох галузях), системна обізнаність, широка поінформованість

Естетична освіта — процес педагогічної взаємодії, спрямований на формування естетичних знань, умінь і навичок

Естетичне виховання — формування в особистості здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності

Естковський, Еварист (1820–1856) — педагог, діяч народної освіти; Польща

Естрайх, Пауль (1878–1959) — педагог; Німеччина

Етнізація виховання — наповнення виховання національним змістом, розвиток національної свідомості й гідності

Етнографія дитинства — наука про традиційно-побутову культуру дітей

Етнопедагогіка — галузь педагогіки, що досліджує народну педагогіку, традиційні практики виховання та навчання й педагогічний досвід, що сформувалися серед різних етнічних груп

Ефективність навчання — реальне досягнення результату навчання, ступінь відповідності цього результату об'єктивно існуючій та соціально значущій меті навчання

Європейська асоціація керівників середніх шкіл — організація, створена 1988 з метою пропаганди досягнень освіти у середніх школах країн Європи

Європейська асоціація учителів — міжнародна організація, заснована 1956

Європейська мережа освіти учителів — система інституційних зв'язків, що об'єднує 10 інститутів перепідготовки вчителів та університети п'яти країн Європи з метою обміну освітніми програмами

Європейська система трансферу кредитів (англ. European Community Course Credit Transfer System, ECTS) — система обліку трудомісткості навчальної роботи в умовних одиницях (кредитах) як складова частина узгодження національних систем освіти в межах Болонського процесу

Європейський вимір в освіті — певний стандарт загальноєвропейських вимог до освітньо-педагогічної діяльності та комплексних знань про Європу, орієнтований на формування у молоді європейської ідентичності

Європейський простір вищої освіти — єдиний освітній простір, утворений внаслідок узгодження національних освітніх систем, інтеграції освітянських, інтелектуальних та інформаційних ресурсів країн Європи в рамках Болонського процесу

Європейський союз студентів (ESU) — міжнародна організація, що об'єднує національні союзи студентів європейських країн, заснована 1982

Євтушевський, Василь Андрійович (1836–1888) — педагог, громадський діяч, один із засновників Петербурзького педагогічного товариства; Росія

Єзуїтські школи — освітні заклади, які створювались з середини 16 ст. орде́ном єзуї́тів

Єпархіальні училища — середні жіночі освітні заклади в Російській імперії, що перебували у підпорядкуванні Синоду

Єрошенко, Василь Якович (1890–1952) — мандрівник, педагог, музикант, лінгвіст; Україна

Єшива, єшибот — заклад вищої релігійної освіти в юдаїзмі

Жерсон, Жан (1363–1429) — педагог, богослов; Франція

Жестів мова — система умовних знаків, утворюваних рухами рук, мімікою обличчя з метою невербальної комунікації

Житецький, Павло Гнатович (1836–1911) — педагог, мовознавець, громадський діяч; Україна

Життєва компетентність — індикатор, який дозволяє визначити готовність випускника загальноосвітньої школи до розв'язання життєвих завдань і здійснення життєвого проєкту

Жіноча освіта — частина загального питання про рівноправність жінок; навчання дівчат і жінок від початкової до вищої школи

Жіночі гімназії — див. *Марійські жіночі гімназії*

Жовтєнята — дитяча організація в СРСР із фактично обов'язковим членством, що об'єднувала учнів 1–4 класів

Жураківський, Геннадій Євгенович (1894–1955) — педагог, історик педагогіки; Україна

Журнали педагогічні — періодичні видання, що присвячені проблемам освіти, навчання і виховання

Завадський, Михайло Ромулович (1848–1926) — педагог, громадський діяч, засновник першого в Україні педагогічного часопису «Педагогічний вісник» 1881–1883; Україна

Завдання навчальні — завдання для самостійного виконання на уроках або у позаурочний час

Завдання освітні — комплекс соціально-педагогічних завдань, спрямованих на всебічний розвиток особистості

Завідувач кафедри — посада, керівник наукової, навчально-методичної діяльності колективу кафедри в закладі вищої освіти

Завідувач навчальної частини (застар. завуч) — педагогічна посада, заступник директора середнього та середньо-спеціального закладу освіти

«Завуч» — всеукраїнська професійна газета, видається з 1999

Загальна освіта — цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності

Загальна середня освіта — обов'язкова і основна складова системи неперервної освіти, яка визначається потребами особистості, суспільства

Загальне обов'язкове навчання — принцип організації народної освіти

Загальноосвітня школа — заклад освіти, що забезпечує потреби громадян у загальній середній освіті

Здатки — природні передумови здібностей людини, її потенційні, ще нерозвинуті можливості

Задача — 1) тип вправ, які виконуються за визначеним алгоритмом; 2) проблемна ситуація, що вимагає розв'язання

Заклад вищої освіти, ЗВО — окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, провадить освітню діяльність на певних рівнях вищої освіти, а також науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність

Заклад дошкільної освіти — заклад освіти, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту

Заклад загальної середньої освіти — заклад, який здійснює ліцензовану освітню діяльність і забезпечує реалізацію прав дитини на здобуття загальної середньої освіти

Заклад професійно-технічної освіти — училища, навчальні й навчально-виробничі центри, професійні коледжі та інші типи закладів, що надають професійно-технічну освіту

Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958) — нормативний документ, що передбачав встановлення нової системи шкільної освіти

Закон України «Про вищу освіту» (2014) — нормативний документ, що встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти

Закон України «Про дошкільну освіту» (2001) — нормативний документ, що визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи дошкільної освіти

Закон України «Про загальну середню освіту» (1999) — нормативний документ, що визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015) — нормативний документ, що визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери

Закон України «Про освіту» (2017) — нормативний документ, що визначає правові засади організації та діяльності закладів освіти

Закон України «Про охорону дитинства» (2001) — нормативний документ, що визначає охорону дитинства як стратегічний загальнонаціональний пріоритет

Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020) — нормативний документ, що визначає правові, організаційні та економічні засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти

Закон України «Про професійно-технічну освіту» (1998) — нормативний документ, що визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи професійно-технічної освітньої діяльності

Закони і закономірності навчання — об’єктивні, необхідні, загальні взаємозв’язки між завданнями, змістом, методами, результатами навчально-виховного процесу

Законодавство про освіту — сукупність правових норм, що визначають засади, принципи, стандарти надання освітніх послуг закладами освіти

Залік — одна з форм перевірки знань студентів ЗВО і учнів середніх спеціальних закладів освіти

Залікова книжка — персональний документ, де фіксуються результати перевірки знань та атестації здобувача освіти (студента)

Залкінд, Арон Борисович (1888–1936) — психолог, педагог, один з організаторів радянської педології; Україна–Росія

Залужний, Олександр Самійлович (1886–1941) — педагог, організатор освіти; Україна–Росія

Занедбаність педагогічна — стан відхилення від норми в поведінці та навчанні дітей і підлітків

Заняття — форма організації навчального-виховного процесу в закладах освіти

Заочна освіта — одна з інституційних форм здобуття освіти, підготовки й підвищення кваліфікації спеціалістів (без відриву від виробництва)

Зарубіжна й порівняльна педагогіка — інтегральна складова порівняльної педагогіки, яка вивчає освітні системи в різних країнах світу

Заслужений діяч науки і техніки України — державна нагорода України

Заслужений працівник освіти України — державна нагорода України

Заслужений учитель України — державна нагорода України, вища форма відзначення вчителів

Засоби навчання — дидактичні засоби, предмети, що викликають сенсорні стимули

Засоби виховання — культурні надбання (взірці літератури, мистецтва, різні види медіа тощо), прийоми, форми і види виховної роботи

Затонський, Володимир Петрович (1888–1938) — державний діяч, учений, педагог, перший нарком освіти; Україна

Захаренко, Олександр Антонович (1937–2002) — вчитель, організатор освіти, автор нової педагогічної системи; Україна

Захоронки — дошкільні дитячі заклади у Галичині, з 1939 — дитячі ясла та садки

Здібності — синтез індивідуально-психологічних можливостей особистості як умова успішного здійснення певного типу діяльності

Здобувач — особа, яка прикріплена до наукової установи або закладу вищої освіти з метою підготовки дисертації без навчання в аспірантурі або докторантурі

Здоров'язберігаючі технології в освіті — створення в закладах освіти сприятливих умов для навчання і розвитку учнів відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей з метою збереження здоров'я

Зейдель, Роберт (1850–1933) — педагог, один з теоретиків трудової школи; Швейцарія

Земські учительські школи — педагогічні заклади освіти у Російській імперії, що готували вчителів до роботи в початковій школі

Земські школи — загальноосвітні школи в Російській імперії, які відкривали й утримували земства в сільській місцевості після земської реформи 1864

Зеньківський, Василь Васильович (1881–1962) — педагог, психолог, філософ, теоретик та історик педагогіки; Україна–Франція

Зільберштейн, Андрій Ілліч (1897–1984) — педагог, діяч народної освіти, фахівець у галузі дидактики, історії педагогіки; Росія–Україна

Зміст виховання — науково-обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей

Зміст освіти — науково-обґрунтована система дидактично та методично сформованого навчального матеріалу для різних рівнів освіти; складається з нормативної та вибіркової частин

Знання — перевірений на практиці результат пізнання навколишньої дійсності, правильне її відображення в мисленні людини

Зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО) — комплекс організаційних процедур і технологій контролю знань, спрямований на визначення рівня знань випускників закладів середньої освіти

Золота медаль — вид морального стимулювання учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів, запроваджено у Російській імперії 1828

Золотов, Василь Андрійович (1804–1882) — діяч з розповсюдження грамотності та початкової освіти; Росія–Україна

Зюферн, Іоган Вільгельм (1775–1829) — педагог, представник неогуманізму; Німеччина

Зязюн, Іван Андрійович (1938–2014) — педагог, учений, дослідник проблем педагогічної майстерності, підготовки педагогічних кадрів; перший Міністр освіти і науки незалежної України (1990–1992); Україна

Іваниця, Григорій Микитович (1892–1938) — педагог, професор Київського інституту народної освіти, секретар комісії історико-філологічного відділу УАН; Україна–Росія

Іграшка — предмет, що використовується у грі

Ігрова діяльність — форма діяльності в умовних ситуаціях

Ігрова терапія — метод лікувально–педагогічного впливу на дітей та дорослих, які хворіють на різні види емоційних порушень, страхи, неврози тощо

Ігрові методи — спеціально створені проблемні (пізнавальні) ситуації, що моделюють досягнення певного результату

Ігroteка — зібрання іграшок, ігор та ігрового матеріалу для дітей

Індивідуалізація навчання — організація навчально-виховного процесу, коли за умови вибору способів, прийомів, темпу навчання враховуються індивідуальні відмінності учнів, рівень розвитку їхніх здібностей до навчання

Індивідуальне навчання — одна з форм організації навчальних занять у закладі вищої освіти, передбачена навчальними планами і програмами

Індивідуальний підхід до дітей — педагогічний принцип, який враховує індивідуальні особливості дитини та умови її життя

Індиферентний стиль виховання — підхід, якому притаманні байдужість до потреб, інтересів дітей і виховного процесу назагал, емоційна віддаленість вихователів і вихованців, егоїзм і брак сімейної підтримки

Індустріальні школи — школи для дітей найбільш вразливих верств населення, в яких навчали ремеслу й землеробству

Інженерна педагогіка — наука, яка здійснює підготовку викладачів технічних закладів вищої освіти

Інженерно-педагогічна освіта — система підготовки педагогічних кадрів для професійно-технічних закладів освіти

Інклюзивна освіта — гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку за місцем проживання, в умовах масової загальноосвітньої школи

Інновації в освіті — процес творення запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей

Інноваційні технології навчання — оригінальні, новаторські способи, засоби, методи педагогічної діяльності, спрямовані на якісну модернізацію традиційного освітнього процесу, забезпечення його креативного, розвивального, дослідницького характеру

Інститут вищої освіти — науково-дослідна установа Національної академії педагогічних наук України

Інститут дефектології (Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка) — науково-дослідна установа Національної академії педагогічних наук України

Інститут інформаційних технологій і засобів навчання — науково-дослідна установа Національної академії педагогічних наук України

Інститут обдарованої дитини — науково-дослідна установа Національної академії педагогічних наук України

Інститут освіти ЮНЕСКО — науково-дослідний інститут педагогіки, організований 1951 в м. Гамбурзі

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, скорочено ЮНЕСКО — міжнародна організація, спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, яка сприяє ліквідації неписьменності, підготовці національних кадрів, розвитку національної культури тощо

Інститут педагогіки — науково-дослідна установа Національної академії педагогічних наук України

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Язюна — науково-дослідна установа Національної академії педагогічних наук України

Інститут проблем виховання — науково-дослідна установа Національної академії педагогічних наук України

Інститут професійно-технічної освіти — науково-дослідна установа Національної академії педагогічних наук України

Інститут соціальної і політичної психології — науково-дослідна установа Національної академії педагогічних наук України

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка — науково-дослідна установа Національної академії педагогічних наук України

Інститути доуніверситетської підготовки (ІДП) — заклади освіти, які провадять освітню діяльність, пов'язану з підготовкою молоді до вступу у ЗВО

Інститути народної освіти — різновид непрофільних закладів вищої освіти в УСРР у 1920-х

Інститути післядипломної педагогічної освіти — заклади вищої освіти III–IV рівнів акредитації, які забезпечують підвищення кваліфікації, підготовку та перепідготовку педагогічних кадрів

Інститути професійної освіти — вищі педагогічні освітні заклади УРСР, створені 1930

Інститути соціального виховання — освітні заклади, створені у 1930-х як мережа й система педагогічної освіти

Інститути удосконалення вчителів — методичні центри підвищення кваліфікації учителів та працівників народної освіти, започатковані в Україні 1939, див. *Інститути післядипломної педагогічної освіти*

Інститути червоної професури — заклади вищої освіти (з 1921), що готували викладачів суспільних наук, а також фахівців для науково-дослідних установ, партійних і державних органів

Інститути шляхетних дівчат — середні елітні навчально-виховні заклади в Російській імперії, започатковані 1764

Інтегроване навчання — сукупність послідовних та взаємопов'язаних дій учителя й учня; формування цілісної картини світу школяра на основі об'єднання навчального матеріалу з різних освітніх галузей (навчальних дисциплін)

Інтегровані уроки — заняття, на яких одночасно дають знання з декількох навчальних дисциплін

Інтелектуальні ігри — група ігор, спрямованих на розвиток пізнавальної сфери

Інтерактивне навчання — педагогічна технологія, заснована на впровадженні нових типів активної навчальної взаємодії та ефективної комунікації між учасниками навчального процесу

Інформатизація освіти — комплекс соціально-педагогічних реформ, пов'язаних з насиченням освітніх систем інформаційною продукцією, засобами й технологією

Інформаційно–рецептивний метод навчання — див. *Методи навчання*

Інформаційно-телекомунікаційні технології в освіті (ІТКТ) — технології, що використовують спеціальні технічні інформаційні засоби

Ісламська освіта — система релігійної освіти та виховання, історично сформована в країнах мусульманського світу й ґрунтована на цінностях і приписах ісламу

Іспит (також екзамен) — форма оцінки знань та умінь здобувачів освіти

Історія педагогіки — наука, що вивчає розвиток теорії та практики виховання, освіти й навчання в різні історичні епохи

Кабінетна система навчання — система навчальних підрозділів, які мають повний комплект наочних посібників, навчального обладнання, відповідно до змісту і специфіки вивчення предметної дисципліни

Кадимістські школи — духовні заклади освіти у мусульманських народів Російської імперії

Каїров, Іван Андрійович (1893–1978) — педагог, організатор народної освіти; Росія

Калабалін, Семен Опанасович (1903–1972) — педагог, вихованець колонії ім. О. М. Горького, прототип Семена Карабанова в «Педагогічній поемі» А. С. Макаренка; Україна–Росія

Кампус — університетське студентське містечко

Кандидатські іспити — складова частина атестації науково-педагогічних і наукових кадрів

Канікули — у закладах освіти тимчасові перерви у навчальному процесі протягом навчального року

Каптерєв, Петро Федорович (1849–1922) — педагог, психолог, основоположник педагогічної психології; Росія

Каразін, Василь Назарович (1773–1842) — вчений, просвітник, громадський діяч, засновник Харківського університету; Україна

Катехитична бесіда — метод навчання у середньовічній школі шляхом механічного заучування напам'ять питань і готових на них відповідей

Кафедра — базовий структурний підрозділ закладу вищої освіти

Кафедральні школи (соборні школи) — навчальні заклади у великих середньовічних містах Західної Європи

Кашенко, Всеволод Петрович (1870–1943) — дефектолог, один із перших організаторів навчання дітей з вадами розвитку; Росія

Квадривіум — цикл з чотирьох дисциплін «вільних мистецтв» у початковій школі в середньовіччі

Квінтіліан, Марк Фабій (бл. 35–95) — педагог, оратор; Стародавній Рим

Кей, Еллен Кароліна Софія (1849–1926) — педагог, прихильниця концепції вільного виховання; Швеція

Кейс-метод, кейс-технологія — метод (технологія) навчання, основою якого є комплексний аналіз складної, проблемної ситуації

Кершенштейнер, Георг Міхаель (1854–1932) — педагог, автор теорії громадянського виховання; Німеччина

Києво–Могилянська академія — див. *Національний університет «Києво–Могилянська академія»*

Київська академія — див. *Національний університет «Києво–Могилянська академія»*

Київська братська школа — загальноосвітній навчальний заклад підвищеного типу, організований 1615 київським богоявленським братством

Київська духовна академія — православний вищий духовний заклад освіти, відкритий 1819 в м. Києві, тепер науково-богословський і освітній центр Православної церкви України

Київська рисувальна школа — художній заклад освіти у 1875–1901

Київське дитяче містечко ім. Леніна (Ленінське) — заклад соціального виховання, відкритий 1920

Київське товариство грамотності — добровільна громадська організація, заснована 1882 з метою поширення грамотності та проведення освітньої роботи серед населення

Київське Фребелівське товариство — громадське об'єднання, засноване 1908 з метою сприяння розвитку освітньо-виховної справи та психолого-педагогічних досліджень

Київський педагогічний Фребелівський інститут — вищий жіночий педагогічний заклад в м. Києві для підготовки вихователюк дітей дошкільного віку, діяв у 1907–1920

Київські освітні товариства — громадські організації, засновані в кін. 19 ст. — на поч. 20 ст. з метою поширення грамотності і знань серед населення

Кіппатрик, Вільям Герд (1871–1965) — педагог, учень і послідовник Д. Дьюї; США

Кіношрифт — наочний посібник у навчанні глухих і глухонімих зоровому сприйманню усної мови

Клас шкільний — 1) група учнів, які працюють за єдиною навчальною програмою; 2) річний курс навчання; 3) навчальне приміщення

Класи інтенсивної педагогічної корекції — спеціальний навчально-виховний заклад для дітей із затримкою психічного розвитку

Класифікація методів навчання — вивчення і групування методів і засобів навчання за різними ознаками

Класична освіта — система загальної середньої освіти, в основу якої покладено вивчення латинської та грецької мов, античної історії та літератури. Виникла в епоху Відродження

Класичний університет — багатoproфільний негалузевий університет

Класна дама — вихователька в жіночих гімназіях і прогімназіях Російської імперії

Класний керівник — педагогічний працівник, який здійснює педагогічну діяльність з колективом учнів класу

Класний наглядач — в Російській імперії помічник класного наставника

Класний наставник — в Російській імперії викладач гімназій і реальних училищ

Класно-урочна система навчання — система організації навчального процесу в школі, за якою навчання проводиться з постійним складом учнів за сталим розкладом, а основною формою навчання є урок

Княжевич, Дмитро Максимович (1788–1884) — освітянський діяч, один із засновників і перший президент Одеського товариства історії та старожитностей, Голова Одеської Учбової Округи; Росія-Україна

Кобринський, Йосафат Миколайович (1818–1901) — діяч народної освіти, громадський і церковний діяч; Україна

Кодекс законів про народну освіту УСРР (1922) — нормативний документ, що визначав основні положення системи освіти

Коефіцієнт інтелекту — відношення розумового віку до хронологічного віку індивіда у відсотках

Козацька педагогіка — система освіти та виховання в Україні 14–17 ст.

Колегіум, колегія — назва деяких закритих середніх і вищих закладів освіти у Західній Європі й Україні 16–18 ст.

Колегія Павла Ґалагана — див. *Ґалагана Павла колегія*

Коледж — тип освітнього закладу у Великій Британії та країнах Британської співдружності

Колеж — середній освітній заклад у Франції, Бельгії, Швейцарії, Канаді та деяких інших країнах

Колектив дитячий — група дітей, об'єднана спільною цілеспрямованою діяльністю

Колектив педагогічний — об'єднання педагогів навчально-виховного закладу

Колоквіум — одна з форм організації навчальних занять у системі освіти; наукові збори та ін.

Колонія імені Максима Горького — трудова колонія для неповнолітніх правопорушників, відкрита Полтавською губнаросвітою в с. Ковалівка у 1920-1930-х

Колхідська академія (риторична школа) — найдавніший заклад вищої освіти в Грузії 3–4 ст.

Коменський, Ян Амос (1592–1670) — педагог, теолог, мислитель, письменник; Чехія

Комерційні училища — середні освітні заклади у Російській імперії відкриті 1773, що готували учнів до комерційної діяльності

Комп'ютеризація освіти — упорядкована сукупність взаємопов'язаних організаційно-правових, соціально-економічних, навчально-методичних та ін. процесів, спрямованих на формування комп'ютерно-технологічної платформи

Компетентність в освіті — кваліфікаційна характеристика, комплекс знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну (подальшу навчальну) діяльність

Компетенція — загальна здатність мобілізувати у професійній діяльності набуті знання, уміння, а також використовувати узагальнені засоби і способи виконання дій

Комплексна система навчання — складник змісту освіти й організація процесу навчання на основі єдиного інтегрального інтересу

Комплексний підхід до виховання — єдність цілей, завдань, форм, методів виховного процесу, поліфункціональність педагогічного впливу

Комуна імені Ф. Е. Дзержинського — дитяча трудова комуна, заснована 1927 в селищі Новому Харкові (передмістя Харкова). 1927–1935 комуною керував А. С. Макаренко

Комунарська методика — колективна творча діяльність (КТД), розроблена І. П. Івановим в кінці 1950-х, від 1980 стала складником педагогіки співробітництва

Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960) — міжнародний правовий документ, ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН

Конвенція про права дитини (1989) — міжнародний правовий документ, ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН

Кониський, Олександр Якович (1836–1900) — педагог, громадський діяч, організатор недільних шкіл; Україна

Конспект — стислий писаний виклад змісту чого-небудь

Консультація — форма навчального заняття у вищій школі

Контроль знань учнів — контроль та перевірка навчальних досягнень учнів як елемент навчально-виховного процесу

Контрольна робота — одна з форм перевірки та оцінки засвоєних знань

Конфесіональні школи — заклади освіти, утворені й контрольовані релігійними організаціями, деномінаціями

Корекційна педагогіка — галузь педагогічної науки, яка досліджує проблеми освіти, навчання і виховання людей з вадами психофізичного розвитку

Корекційно-виховна робота — система спеціальних прийомів та заходів, спрямованих на подолання або послаблення порушень розвитку аномальних дітей

Корф, Микола Олександрович (1834–1883) — педагог, просвітитель, земський діяч; Україна

Корчак, Януш (1878–1942) — педагог, громадський діяч, письменник; Польща

Коучер, коуч — фахівець, завдання якого полягає у допомозі учневі (клієнту) виявити конкретну значущу для нього ціль й допомогти в її досягненні

Коучінг — метод тренування, в процесі якого тренер (коуч) допомагає учню досягнути чітко визначеної професійної чи життєвої мети шляхом взаємодії та спільних зусиль

Краєзнавство в школі — вивчення природи, економіки, історії та культури своєї місцевості

Креативність — 1) творча, новаторська діяльність; 2) творчі здібності індивіда, здатність до генерування принципово нових ідей

Кредитно-модульна система навчання — модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (кредитів)

Кременецький ліцей (Волинський ліцей) — загальноосвітній навчальний заклад, започатковано 1819 на базі Волинської гімназії

Кремень, Василь Григорович (1947) — освітній діяч, доктор філософських наук, професор, академік, президент Національної академії педагогічних наук України

Критерії і показники якості навчальної діяльності — сукупність ознак, на основі яких складається оцінка умов, процесу й результативності навчальної діяльності

Критерії якості педагогічної діяльності — ознаки, за якими визначається ступінь відповідності педагогічної діяльності встановленим стандартам

Круглий стіл — форма публічного обговорення або висвітлення певних питань

Кузіне, Роже (1881–1973) — педагог, теоретик нового виховання; Франція

Куратор — наставник, який організовує систему відносин через різноманітні види виховної діяльності академічної групи

Курікулум — формалізований навчальний план, затверджений закладом вищої освіти, що визначає взаємозв'язки дисциплін за складністю, змістом, послідовністю вивчення

Курс — 1) етап навчання; 2) сукупність усіх студентів одного річного етапу навчання у закладі вищої освіти; 3) серія навчальних занять з одного предмета; 4) корпус навчальних книг, підручників, лекцій з одного предмета

Курсант — здобувач вищої освіти, зарахований до вищого військового закладу освіти (військового інституту як підрозділу закладу вищої освіти) та якому присвоєно військове звання рядового

Курсова робота, курсовий проект — вид самостійної навчально-наукової роботи з елементами дослідження, що виконується студентами закладів вищої або середньої спеціальної освіти

Курсова система навчання — система навчання в денних і вечірніх закладах вищої освіти

Лабораторні заняття — одна з форм самостійної роботи учнів з використанням навчальних приладів, інструментів, технічних засобів

Лаврівський, Іван Андрійович (1773–1846) — освітній діяч, священник; Україна

Лаврська школа — освітній заклад, відкритий 1631 у Троїцькому монастирі Києво-Печерської лаври

Лаговський, Микола Михайлович (1862–1933) — освітній діяч, сурдопедагог, дослідник історії та теорії сурдопедагогіки; Росія

Лай, Вільгельм Август (1862–1926) — педагог, теоретик експериментальної педагогіки; Німеччина

Ланкастер, Джозеф (1778–1838) — педагог, новатор народної освіти, один із творців системи взаємного навчання; Велика Британія

Латинська школа — школа підвищеного типу 16 ст. в Німеччині

Лебединцев, Костянтин Феофанович (1878–1925) — педагог, математик-методист; Україна

Левицький, Микола Феодосійович (1819–1885) — педагог, письменник; Україна

Лекція — систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмета, методів науки

Лепешинський, Пантелеймон Миколайович (1868–1944) — один із організаторів народної освіти в СРСР; Україна

Лесгафт, Петро Францевич (1837–1909) — педагог, біолог, анатом, антрополог, лікар, педагог, автор наукової системи фізичного виховання; Росія

Литвинов, Степан Андрійович (1898–1982) — педагог, фахівець у галузі історії педагогіки; Росія-Україна

Лицарська академія — вищий становий освітній заклад у ранньомодерній Європі для синів із шляхетних родин

Ліберальне виховання — стиль виховання, якому притаманні низький рівень вимог до вихованців, поблагивість, уникнення конфліктів і водночас відкритість і нетрадиційність

Ліга плюща — об'єднання, до якого входять вісім найстаріших університетів США

Літгарт, Ян (1859–1916) — педагог, прихильник принципів «нового виховання»; Нідерланди

Ліквідація неписьменності (Лікнеп) — культурно-освітня кампанія 1920 з метою навчання грамоті населення, особливо сільського

Лікувальна педагогіка — система медико-педагогічних заходів, спрямованих на корекцію дефекту й розвитку аномальних дітей

Лінгводидактика — загальна теорія навчання мови

Літц, Гермен (1868–1919) — педагог, прихильник «нового виховання»; Німеччина

Ліцей — 1) в європейських країнах та деяких країнах Латинської Америки — середні загальноосвітні заклади; 2) в Російській імперії — станові привілейовані навчальні заклади для дітей дворянської знаті, виникли у 19 ст.

Ліцензування закладів освіти — надання дозволу закладам освіти для здійснення діяльності, пов'язаної з здобуттям загальної середньої, професійної освіти, підготовки спеціалістів, підвищення кваліфікації тощо

Ліценціат — академічний ступінь у низці європейських країн, зазвичай близький за рівнем до бакалавра

Логопед — учитель-дефектолог, який здійснює діагностику, корекцію та попередження порушень мовлення

Логопедичний пункт (кабінет) — спеціальний освітній заклад, для занять з виправлення недоліків мови у дітей

Логопедія — галузь дефектології про розлади мовлення, методи запобігання, виявлення та усунення їх засобами спеціального навчання і виховання

Лозанов, Георгій Кирилов (1926–2012) — педагог, лікар-психотерапевт, основоположник сугестивної технології навчання; Болгарія

Лосяк, Петро Васильович (1936–2020) — педагог-новатор, розробив теоретичні засади виховних можливостей занять з декоративно-прикладного мистецтва; Україна

Лубенець, Наталія Дмитрівна (1877–1943) — педагог, організатор дошкільного виховання; Україна

Лубенець, Тимофій Григорович (1855–1936) — педагог, діяч народної освіти, фахівець з теорії та методики початкового навчання; Україна

Львівський таємний університет — див. *Таємний український університет*

Магістр — 1) в Стародавньому Римі посадова особа; 2) в освітніх системах багатьох країн — освітній або науковий ступінь, наступний за бакалавром або ліценціатом; 3) у Російській імперії — нижчий науковий ступінь; 4) в Україні — другий рівень вищої освіти

Магістратура (Магістеріум) — другий рівень вищої освіти та підрозділ закладів вищої освіти, що готує магістрів

Майнеке, Йоганн Альбрехт Фридріх Август (1790–1870) — педагог та філолог; Німеччина

Майстер виробничого навчання — педагогічний працівник професійно-технічного навчального закладу або закладу вищої освіти; педагогічне звання

Майстер-клас — метод навчання та вид заняття з удосконалення практичної майстерності, що проводиться фахівцем у певній галузі творчої діяльності

Майстерні шкільні — спеціально обладнані шкільні приміщення для проведення уроків трудового виховання

Майстерність педагогічна — *див. Педагогічна майстерність*

Макаренко, Антон Семенович (1888–1939) — педагог, новатор та письменник; Україна-Росія

Маковей, Осип Степанович (1867–1925) — учитель, громадський діяч; Австро-Угорщина-Польща

Малі народні училища — освітні заклади в Російській імперії з дворічним терміном навчання, створені 1786

Малокомплектна школа — загальноосвітня школа без паралельних класів з невеликим контингентом учнів (до 100 осіб), організована в невеликих населених пунктах для отримання обов'язкової середньої освіти

Мамонтов, Яків Андрійович (1888–1940) — педагог, науковець, драматург; Україна

Манжос, Борис Семенович (1891–1938) — педагог, учитель, викладач вищої школи, дидакт; Україна

Манн, Хорас (1796–1859) — педагог, реформатор освіти; США

Маннгеймська шкільна система — система диференціації навчання, запропонована Й. А. Зіккінгером на початку 20 ст.

Маріїнські жіночі гімназії — середні загальноосвітні заклади із 7-річним навчанням, засновані 1862 у Російській імперії під управлінням Відомства установ імператриці Марії

Масальський, Володимир Іванович (1896–1979) — мовознавець, педагог, фахівець з методики навчання української мови, Україна

Масон, Шарль Франсуа Філібер (1762–1807) — педагог, літератор; Франція

Матеріальної освіти теорія — теорія загальної освіти 1840–1850-х, що визначала головним критерієм освіти практичну корисність знань

Матрикул, приймальний лист студента — залікова книжка студента у закладі вищої освіти

Мединський, Євген Миколайович (1885–1957) — педагог, історик педагогіки; Росія

Медіа–освіта — 1) навчання теорії та практичних умінь для опанування сучасних мас–медіа, частина особної галузі знань у педагогічній теорії та практиці; 2) частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіа–культури

Медресе — з 9 ст. середня й вища мусульманська школа

Медушевський, Андрій Петрович (1902–1977) — педагог, фахівець з методики викладання української мови; Україна

Мейман, Ернст (1862–1915) — педагог, психолог, один із засновників експериментальної педагогіки; Німеччина

Мектеб — з 7 ст. мусульманська початкова школа

Менеджмент в освіті — комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління навчально–виховним та навчально–пізнавальним процесами, освітніми структурами та освітньою діяльністю

Ментор — порадник, наставник

Месхішвілі, Давид (1745–1824) — педагог, просвітник, каліграф, директор Телавської семінарії, відомий як Давид Ректор; Грузія

Метод навчання — спосіб досягнення навчальної мети, цілеспрямованої реалізації процесу навчання

Методи виховання — сукупність загальних способів вирішення виховних завдань і здійснення виховних взаємовпливів

Методи науково–педагогічних досліджень — прийоми, процедури і операції емпіричного і теоретичного пізнання та вивчення педагогічної дійсності

Методика — практичний алгоритм педагогічних дій певного типу

Методика навчання — галузь педагогічної науки, теорія навчання

Методика навчального предмета — галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності (навчання) вивчення певного навчального предмета

Методика розвивального навчання або розвивальне навчання — спрямовування учня до розвитку розумових здібностей, пізнавальної активності

Методична робота — цілісна система діагностичної, пошукової, аналітичної, організаційної діяльності та заходів, спрямованих на підвищення професійної майстерності

Методичний кабінет закладу освіти — організаційний центр методичної роботи педагогічних працівників

Методичні об'єднання — структурні підрозділи методичної служби закладу освіти

Миронов, Микола Миколайович (1901–1998) — історик педагогіки, методист з проблем навчання та виховання; Україна

Міжнародна асоціація університетів — всесвітня асоціація в галузі вищої освіти, заснована 1950 за підтримки ЮНЕСКО

Міжнародна стандартна класифікація освіти — міжнародний стандарт, розроблений ЮНЕСКО для отримання достовірних та порівнюваних даних про освітню сферу

Міжнародна федерація викладачів середньої школи (ФІПЕЗО) — міжнародне об'єднання національних організацій учителів державних шкіл, засноване 1912

Міжнародна федерація вчителів початкової школи (ФІАІ) — міжнародне об'єднання національних організацій учителів початкової школи, засноване 1926

Міжнародне бюро освіти (МБО) — засноване 1925 в м. Женеві як приватна організація у складі ЮНЕСКО

Міжнародний день захисту дітей — відзначається 1 червня, встановлений відповідно до рішення II конгресу Міжнародної демократичної федерації жінок 1949

Міжнародний день студентів — відзначається 17 листопада, день міжнародної солідарності студентів, заснований 1941

Міжнародний союз студентів — міжнародна неурядова організація, яка об'єднує національні студентські організації різних країн

Міжнародні дослідження якості освіти — дослідження результатів навчальних досягнень здобувачів середньої освіти у понад 80 країнах світу, започатковані Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)

Міжнародні організації в сфері освіти — об'єднання національних інституцій, груп, організацій тощо, які займаються питаннями підтримки та розвитку освіти, науки, культури

Міжнародні організації педагогів — об'єднання педагогів різних країн

Міжнародні проєкти та програми в освіті — проєкти за участі міжнародних освітніх, науково-дослідницьких організацій задля реалізації розвитку освіти

Міжпредметні зв'язки — взаємна узгодженість навчальних програм, зумовлена системою наук та дидактичними цілями

Міжшкільний навчально-виробничий комбінат — навчально-виховний комплекс, де здійснюється поглиблена базова трудова підготовка учнів старших класів

Міністерство народної освіти — державне міністерство Російської імперії, що здійснювало керівництво системою освіти, засноване 1802

Міністерство освіти і науки України (МОН України) — центральний орган виконавчої влади України

Місіонерські школи — інтенсивні курси підготовки служителів певної конфесії для місіонерської діяльності

Міське училище — початкове училище підвищеного типу

Міські школи — освітні заклади Європи, створювалися за ініціативи міського населення, виникли в 13 ст.

Мнемоніка — система різних способів запам'ятовування інформації

Модульна система професійного навчання — розроблена на поч. 1970-х система, відома як «Модулі трудових навичок»

Молодший шкільний вік — етап розвитку дитини (період навчання в початковій школі 1 – 3/4 класи)

Монастирські школи — середньовічні школи при монастирях з навчанням латинською мовою

Моніторинг якості освіти — комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших засобів, які забезпечують систематичний контроль (стеження) за станом і тенденціями навчальних досягнень здобувачів освіти

Монтессорі, Марія (1870–1952) — педагог, лікар, автор оригінальної системи виховання і навчання дітей дошкільного віку; Італія

Моральне виховання — цілеспрямоване формування моральної свідомості, розвиток морального почуття, формування звичок і навичок моральної поведінки людини відповідно до норм певної культури

Музеї педагогічні — заклади, створені з метою збирання, вивчення, збереження та експонування пам'яток і взірців навчально-виховної діяльності, або зусиллями учнів і педагогів

Музиченко, Олександр Федорович (1879–1937) — педагог–методист, перший директор Київського педагогічного музею; Україна

Мультимедійні засоби навчання — комплекс апаратних і програмних засобів, які застосовують у навчальному процесі

Мун, Вільям (1818–1894) — тифлопедагог, розробник системи дотикового шрифту на основі латинського алфавіту; Велика Британія

Мусульманська освіта — див. *Ісламська освіта*

Навички — здатність індивіда до належного, швидкого, точного, ефективного виконання певних дій, набута шляхом вправ

Навчальна діяльність — особлива форма активності особистості, спрямована на засвоєння накопиченого соціального досвіду пізнання і перетворення світу

Навчальна відпустка — вид додаткових відпусток, який надається працівникам, що навчаються у середніх і спеціальних і вищих закладах освіти

Навчальна платформа — мультимедійний, інформаційно-технологічний сервіс інтерактивного типу, призначений для дистанційного та віддаленого навчання

Навчальна практика — складова частина підготовки фахівців у закладах вищої освіти з метою поглибити і закріпити теоретичні знання студентів, виробити навички практичної і дослідницької роботи, ознайомити із сучасним обладнанням і технологіями

Навчальна програма — нормативний документ, що розкриває зміст знань, умінь і навичок з навчального предмета, логіку вивчення основних тем і питань та загальний розподіл часу на їх засвоєння

Навчальне видання — вид літератури, що містить систематизовані відомості наукового або прикладного характеру, викладені у зручній для вивчення і викладання формі

Навчальне навантаження, педагогічне навантаження — обсяг роботи вчителя (викладача) у годинах за видами навчальних занять

Навчальне аудіювання — вид мовленнєвої діяльності, слухання-розуміння усного мовлення

Навчальний округ — адміністративний район Російської імперії 19 – поч. 20 ст., що включав кілька губерній з метою унормування управління закладами освіти

Навчальний план — головний нормативний документ, на основі якого планується і здійснюється навчальний процес

Навчальний посібник — вид навчального видання, що доповнює або частково замінює підручник та офіційно затверджене як таке

Навчальний предмет — система знань, практичних умінь і навичок, які дозволяють учням засвоїти базові положення науки або сторони культури, праці, виробництва

Навчальний процес — див. *Навчально-виховний процес*

Навчальний рік — період часу від початку занять до основних канікул, що відповідає річному циклу навчального процесу у закладах освіти

Навчально-виховний комплекс — система організації навчально-виховної діяльності

Навчально-виховний процес — система організації навчально-виховної, навчально-виробничої діяльності у закладах освіти, спрямована на реалізацію змісту освіти відповідно до державних стандартів

Навчально-методична документація — сукупність документів, що регламентують навчальний процес

Навчально-реабілітаційний центр — загальноосвітній навчальний заклад, що забезпечує умови для відновлення здоров'я, соціальної адаптації

Навчання — організований процес взаємодії педагога та учня (студента), спрямований на оволодіння знаннями про явища довколишнього світу та способами інтелектуальної та практичної діяльності

Наглядова рада — колегіальний орган, який створюється у закладах вищої освіти

Народна освіта — система освітньо-виховних та культурно-освітніх закладів і установ

Народна педагогіка — див. *Етнопедагогіка*

Народний комісаріат освіти — державний орган управління освітою (1917–1946) в Україні

Народні бібліотеки та читальні — загальнодоступні, безкоштовні освітні установи в системі позашкільної освіти кінця 19 ст.

Народні будинки — позашкільні культурно-освітні установи, існували в Україні в кін. 19 — на поч. 20 ст.

Народні малі училища — початкові школи Російської імперії кін. 18 ст. з дворічним навчанням

Народні університети — громадські навчальні організації, що сприяють самоосвіті, культурному розвитку й підвищенню професійного рівня громадян, виникли у 19 ст.

Народні училища — загальна назва початкових училищ у Російській імперії

Народні читання — форма позашкільної освіти у Російській імперії для популяризації серед населення загальноосвітніх знань, виникли в 1960-х

Народні школи — нижчі загальноосвітні заклади для дітей з нижчих верств у Російській імперії

Наступність в освіті — об'єктивний необхідний зв'язок між різними етапами та стадіями історичного розвитку освітньої теорії і практики

Наукова школа — неформальний творчий колектив дослідників різних поколінь, об'єднаних загальною програмою і стилем дослідницької роботи, які діють під керівництвом визнаного лідера

Наукове товариство імені Тараса Шевченка (НТШ) — українська наукова організація, заснована 1892 прогресивною українською громадськістю Галичини

Науковий журнал — журнал, в якому публікуються роботи із певної галузі академічної науки

Науковий працівник — особа, яка професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю

Науковий ступінь — вища кваліфікація, яка присуджується після прилюдного захисту дисертації з відповідної галузі наук

Науково-дослідний інститут — установа, що провадить дослідження у галузі науки і техніки, розробку науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт, різновид інституту

Науково-методичний центр — структурний елемент системи освіти

Науково-педагогічний працівник — вчений, який професійно займається педагогічною та науковою діяльністю

Наукознавство — вчення про науку, способи її визначення й побудови у вигляді системи знань

Науменко, Володимир Павлович (1852–1919) — педагог, етнограф, учений, громадський діяч; Україна

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. (2002) — нормативний документ, що концептуалізує стратегію та основні напрями розвитку освіти в Україні

Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2005) — документ, що визначає стратегію виховання нового покоління в умовах становлення громадянського суспільства

Національна рамка кваліфікацій (2011) — нормативно-правовий документ України, що містить системний опис кваліфікаційних рівнів, структурований за компетентностями

Національне виховання — історично сформована система поглядів і практик, угрунтована на принципах національної педагогіки

Недержавні заклади освіти — заклади освіти всіх типів, засновані на приватній формі власності

Недільні школи — 1) безкоштовні школи для дорослих в Російській імперії; 2) позашкільні дитячі навчальні заклади конфесійно-катехитичного спрямування

Неокантіанська педагогіка — філософсько-педагогічна течія, що ґрунтується на ґносеології та етиці І. Канта

Неперервна професійна освіта — постійний розвиток і вдосконалення людини протягом усього життя

Неформальна освіта — вид освіти, яка не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій, є додатковою та / або альтернативною щодо формальної освіти

Неформальні об'єднання дітей і молоді — самодіяльні співтовариства, групи соціальної ініціативи, що виникають як альтернатива формальним об'єднанням

Ничипоренко, Іван Іванович (1842–1910) — педагог, освітній діяч; Україна

Ніжинський, Микола Павлович (1905–1985) — педагог, освітній діяч; Україна

Ніл, Олександр-Сатерленд (1883–1973) — педагог, послідовник теорії вільного виховання, засновник приватної школи-інтернату на лоні природи (1921); Велика Британія

Нова українська школа — реформа шкільництва Міністерства освіти і науки України

Новгород-Сіверська гімназія — найстаріший середній заклад освіти України, заснований 1804

Нове виховання — напрям у педагогіці й організації освіти кін. 19 ст. в межах реформаторської педагогіки

Новометодні школи — мусульманські початкові й середні заклади освіти, що створювалися у Російській імперії в останній чверті 19 ст. — на початку 20 ст., зокрема і в Криму

Нострифікація — процедура визнання освітніх дипломів, атестатів, виданих іноземними державами

Обдаровані діти — діти, які мають високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей

Обов'язкове навчання — організація та санкціонування системи народної освіти на законодавчому рівні

Однокласні початкові училища — освітні заклади у Російській імперії, виникли в кін. 19 ст.

Однокомплектна школа — початкова школа, в якій навчання усіх класів веде один учитель

Олігофренопедагог — професійний дефектолог, який займається навчанням і адаптацією дітей з порушеннями розумового розвитку

Олігофренопедагогіка — галузь дефектології, яка вивчає проблеми виховання, навчання соціальної адаптації, реабілітації та інтеграції в соціум школярів з порушеннями інтелекту

Олімпіади студентські — система змагань з навчальних предметів, організована за регіональним принципом серед студентів закладів вищої освіти

Олімпіади шкільні — багатоступеневі, інтелектуальні змагання школярів з навчальних предметів

Онищук, Василь Онисимович (1919–1989) — педагог, фахівець у галузі дидактики; Україна

Опонент — 1) супротивник в суперечці; 2) людина, яка здійснює незалежну експертизу дисертації

Опорна школа — загальноосвітня школа як методичний центр для кількох найближчих шкіл

Оптимізація навчання — процес вибору найліпшого варіанта організації навчального процесу за наявних умов

Організація навчально-виховного процесу — система організаційних, техніко-технологічних, дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти відповідно до державних стандартів

Ординарний професор — звання штатних професорів закладів освіти Російської імперії

Орлай, Іван Семенович (1770–1829) — педагог, діяч народної освіти; Україна

Освіта — процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь і навичок

Освіта безперервна — комплекс державних, приватних і суспільних освітніх установ, що забезпечують організаційну і змістовну єдність всіх ланок освіти задля задоволення потреб людини до самоосвіти протягом всього життя

Освіта дорослих людей — практика навчання і виховання дорослих, набуття ними нових знань, умінь та навичок

«Освіта України» — всеукраїнська освітянська газета, заснована 1996

Освітні інновації — новостворені чи вдосконалені технології навчання

Освітній округ — добровільне об'єднання загальноосвітніх навчальних закладів різних типів і форм власності

Освітньо-кваліфікаційна характеристика — складова державного стандарту освіти, що закріплює цілі вищої освіти та професійної підготовки; визначає місце фахівця в структурі галузей економіки держави і вимоги до його компетентності

Освітньо-кваліфікаційні рівні освіти — характеристика професійної освіти за ознаками ступеня сформованості знань, умінь і навичок

Освітньо-професійна програма — державний документ, що визначає нормативний термін та нормативну частину змісту навчання за певною спеціальністю відповідного рівня освіти, встановлює вимоги до змісту, обсягу та рівня професійної підготовки фахівця

Освітня політика — діяльність держави та її інститутів, органів місцевого самоврядування із законодавчого, фінансового, організаційного забезпечення функціонування й розвитку галузі освіти, що здійснюється за участі громадянського суспільства

Освітня технологія — упорядкована, апробована й керована система дій, призначена для гарантованого досягнення цілей освіти

Особистісний підхід — послідовне ставлення педагога до вихованця як до самосвідомого відповідального суб'єкта саморозвитку і суб'єкта навчально-виховного процесу

Особистісно-орієнтоване виховання — педагогічна технологія, заснована на принципі ставлення до особистості дитини як суб'єкта виховання та створенні необхідних умов для розвитку творчого потенціалу особистості

Особистісно-орієнтоване навчання — педагогічна технологія, організація навчання на засадах врахування потреб і можливостей учня

Особливі освітні потреби — запитаність спеціалізованих форм організації навчально-виховного процесу для дітей з порушеннями розвитку, переміщених осіб, постраждалих внаслідок соціальних чи природних лих тощо

«Останній дзвоник» — традиційне свято випускників середньоосвітніх закладів, які закінчують навчання

Острозька слов'яно-греко-латинська школа (академія) — перший вищий навчальний заклад у Східній Європі, найдавніша українська науково-освітня установа, заснована у 1576 князем Василем-Костянтином Острозьким

Охорона дитинства — комплекс державних заходів і пріоритетів з метою забезпечення прав дитини на життя, освіту, охорону здоров'я та соціальний захист

Оцінка знань учнів — визначення ступеня засвоєння учнями знань, умінь та навичок

Оцінювання знань система — спосіб кількісного відтворення результатів вимірювань чи оцінювання в рамках діяльності навчально-виховної системи

«Паблік скулз» — приватні привілейовані середні школи Великої Британії

Пансіон — середній або вищий закритий виховний чи навчально-виховний заклад для заможних верств населення

Панькевич, Іван Артемович (1887–1956) — педагог, мовознавець; Україна

Паньківський, Кость Федорович (1855–1915) — громадський діяч, економіст, філантроп, видавець, керівник різних виховних, освітніх і економічних установ; Україна

Парадигма освіти — сукупність загальновизнаних у науці ідей, цінностей, методів, що визначають певний підхід до пояснення освіти та освітніх процесів

Парафіяльні школи — див. *Церковно-парафіяльні школи*

Парафіяльні училища — заклади початкового навчання, зорганізовані при церковних парафіях, від 1804 – церковно-парафіяльні школи

Педагог — особа, яка здійснює виховну та навчальну роботу

Педагог-організатор-методист — педагогічне звання в Україні

Педагогіка — наука про виховання, освіту й навчання людини на всіх вікових етапах її розвитку, структуру й механізми взаємодії елементів педагогічних систем, закони й закономірності педагогічного процесу, умови й способи передбачення його результатів

Педагогіка вищої школи — галузь педагогічної науки про закономірності навчання і виховання, наукову і професійну підготовку студентів закладів вищої освіти

Педагогіка прагматизму — педагогічна течія, що виникла наприкінці 19 ст. — на поч. 20 ст. в США

Педагогіка співробітництва — рух за оновлення школи, реформування її авторитарної системи, що поширився від кінця 1980-х

Педагогічна академія — вищі педагогічні курси в Російській імперії. Засновані 1908 в м. Санкт-Петербурзі

Педагогічна антропологія — див. *Антропологія педагогічна*

Педагогічна виставка — одна з форм поширення передового педагогічного досвіду

Педагогічна діагностика — сукупність прийомів контролю і оцінки, спрямованих на вирішення завдань оптимізації навчального процесу

Педагогічна діяльність — цілеспрямований виховуючий та навчаючий вплив вчителя на учнів з метою їхнього особистісного, інтелектуального та діяльнісного розвитку

Педагогічна етика — кодекс поведінки у педагогічній діяльності.

Педагогічна інновація — процес створення та масового поширення нововведень для ефективнішого розв'язання педагогічних проблем

Педагогічна культура — інтегративна сукупність якостей, професійних знань і умінь, необхідних для навчально-виховної роботи

Педагогічна майстерність — мистецтво навчання і виховання, найвищий рівень педагогічної діяльності

Педагогічна освіта — система підготовки фахівців у галузі дошкільної, початкової, середньої освіти

Педагогічна практика — обов'язковий складник навчального процесу ЗВО, педагогічних училищ, інститутів вдосконалення вчителів

Педагогічна преса — система періодичних видань, присвячених питанням виховання та навчання

Педагогічна рада — одна з колективних форм управління школою

Педагогічна система — певна сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і процесів, необхідних для створення організованого, цілеспрямованого педагогічного впливу на формування особистості

Педагогічна творчість — здатність педагога до пошуково-перетворюючої, інноваційної діяльності, удосконалення відомих і творення нових способів, прийомів, засобів підвищення якості освітнього процесу

Педагогічна технологія — детальне структурування та опис послідовності методів здійснення освітнього процесу, що уможливорює одержання бажаного прогнозованого результату

Педагогічне навантаження — академічний час, призначений для здійснення навчально-виховного процесу

Педагогічне тестування — спосіб отримання інформації про певний об'єкт і його характеристики шляхом випробування

Педагогічне товариство Підкарпатської Руси — крайова педагогічна асоціація, що діяла на Закарпатті у 1923–1939

Педагогічний досвід — сукупність знань, умінь та навичок, що набуваються вчителем в процесі навчально-виховної роботи

Педагогічний колектив — спільнота педагогів закладу освіти

Педагогічний конфлікт — загострення значущих суперечностей у педагогічному середовищі, що виникають у взаємодії учасників педагогічного процесу

Педагогічний музей при НАПН України в Києві — музейна установа, заснована 1901; розміщується у споруді Київського міського будинку вчителя, зберігає понад 45 тис. пам'яток історії освіти та культури

Педагогічний працівник — особа, яка професійно займається педагогічною діяльністю за основним місцем роботи у закладах освіти різного типу

Педагогічний стаж — сумарна тривалість трудової діяльності працівників в освітніх закладах на посадах, пов'язаних із навчальним процесом

Педагогічні бібліотеки — спеціальні інформаційні, інформаційно-наукові заклади, де зберігається інтегрований освітянський інформаційний ресурс

Педагогічні з'їзди — регіональні зібрання учителів, педагогів-науковців та діячів освіти з метою обміну педагогічним досвідом

Педагогічні звання — державне визнання професійних заслуг педагогічних працівників; присвоюються за наслідками атестації працівників

Педагогічні класи — додаткові класи в середніх жіночих закладах освіти у Російській імперії

Педагогічні коледжі — середні спеціальні заклади освіти для підготовки вчителів початкових класів загальноосвітніх шкіл та вихователів дошкільних закладів

Педагогічні курси — одна з форм підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки вчителів загальноосвітньої школи й викладачів спеціальних навчальних закладів

Педагогічні товариства — добровільні, самодіяльні об'єднання вчителів, представників народної освіти, громадськості

«Педагогічні читання» — періодичні науково-практичні конференції вчителів

Педагогічно-меморіальний музей А. С. Макаренка — музейний заклад, заснований 1950, знаходиться у батьківському будинку, де мешкав Антон Макаренко 1905–1911, 1917–1919

Педагогічно-меморіальний музей В. О. Сухомлинського — музей, присвячений життю та діяльності Василя Сухомлинського, знаходиться на території навчально-виховного комплексу «Павлиська загальноосвітня школа I–III ст. № 1 — ліцей імені В. О. Сухомлинського

Педологія — наука про дітей, напрям у педагогіці та психології, виник в 19 столітті

Педоцентризм — напрям у педагогіці, за яким зміст, організація і методи навчання (особливо в початковій школі) визначаються лише безпосередніми, спонтанними інтересами й потребами дітей, а не соціально-економічними умовами й потребами суспільства

Пенітенціарна педагогіка — галузь педагогічної науки, яка вивчає питання організованого виховного впливу на осіб, які вчинили кримінальні злочини, з метою їх виправлення

Персоніфікація освіти — процес та результат самоорганізації суб'єктом власного освітнього простору, свідомого вибору освітньої траєкторії та шляхів вирішення завдань професійного становлення, усвідомлення своєї унікальності і самоцінності

Персонодидактика вищої школи — теорія і практика персоналізованого навчання, яка полягає у синтезі формального, неформального та інформального навчання

Передовий педагогічний досвід — діяльність педагога, яка забезпечує стійку ефективність навчально-виховного процесу шляхом використання креативних форм, методів, прийомів, засобів навчання та виховання

Переяславський колегіум — середній навчальний заклад, відкритий 1738 м. Переяславі (тепер Переяслав-Хмельницький)

Перший український педагогічний конгрес — з'їзд педагогів, що відбувся 1935 у м. Львові з метою боротьби з колонізацією українських шкіл на Галичині

Песталоцці, Йоганн Генріх (1746–1827) — педагог, один із основоположників народної школи, дидакт; Швейцарія

Підготовчі класи — класи, що створювалися для підготовки дітей до навчання в умовах школи

Підлітковий вік — період життя між дитинством і ранньою юністю (з 10 до 17 років за визначенням Організації Об'єднаних Націй)

Підручник — навчальне видання, яке містить основи наукових знань із певної навчальної дисципліни, викладені за вимогами дидактики

Пінкевич, Альберт Петрович (1884–1937) — педолог, організатор народної освіти; Росія

Піонер — 1) новатор, зачинатель чого-небудь; 2) член офіційної дитячої організації в СРСР та інших країнах

Пірамович, Гжегож (1735–1801) — педагог, просвітник, проповідник; Польща

Післядипломна педагогічна освіта — галузь освіти дорослих, яка забезпечує безперервне вдосконалення професійних знань, умінь і навичок вчителів, викладачів та адміністрації закладів освіти

Плагіат — привласнення авторства на чужий твір або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора

Пласт — національна скаутська організація України, заснована 1911

Повітові училища — початкові школи підвищеного типу, другий ступінь освіти в Російській імперії 19 ст.

Позааудиторна робота — різні форми освітньої діяльності, які сприяють навчанню студентів поза межами формального навчального процесу і безпосередньо не пов'язані з навчальною програмою.

Позакласна робота — складова частина освітнього процесу в загально-освітніх закладах, спрямована на навчання й виховання школярів поза межами формального навчального процесу

Позашкільна освіта і виховання — складник системи освіти, спрямований на розвиток здібностей дітей та молоді у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, технічної та іншої творчості

Позашкільні заклади — заклади, що створюються для реалізації завдань позашкільної освіти й виховання

Покоління — соціально-демографічна спільнота, вирізнена за ознакою спільності членів суспільства за часом народження

Помагайба, Василь Іванович (1892–1972) — педагог, фахівець у галузі педагогіки, методики навчання у початковій школі; Україна

Попов (Попів), Олександр Іванович (1891–1958) — педагог, церковний діяч, директор Науково-дослідного інституту педагогіки України; Україна

Порівняльна педагогіка — галузь педагогічної науки, яка вивчає й здійснює порівняльний аналіз теорії й практики навчально-виховної роботи в різних країнах

Посібник — див. *Навчальний посібник*

Початкова школа — перший ступінь середньої загальноосвітньої школи з 4-річним навчанням

Початкові училища — загальноосвітні навчальні заклади, в яких навчали елементарній грамоті, засновані 1864 в Російській імперії

«Поучение Володимира Мономаха» — літературно-педагогічна пам'ятка Київської Русі

Права дитини — універсальні права і свободи людини і громадянина, які належать дитині від народження і гарантуються державою

Прагматистська педагогіка — педагогічна течія, виникла в США наприкінці 19 – на поч. 20 ст.

Практичний психолог-методист — педагогічне звання в Україні

Предмет навчальний (дисципліна навчальна) — див. *Навчальний предмет*

Презентація — спосіб мультимедійного, сюжетно-структурованого, наочного подання інформації, що може поєднувати текст, відео, графіку, анімацію, звуковий ряд тощо

Приват-доцент — позаштатна посада викладача у німецькій освітній системі, в університетах Російської імперії запроваджена з 1843

Прийомники-розподільники дитячі — осередки, куди направлялися безпритульні діти й підлітки в період громадянської війни в Росії

Принципи виховання — основоположні ідеї або ціннісні основи виховання людини

Принципи навчання — певна система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність

Принципи освіти — вихідні положення, що визначають розвиток системи освіти в Україні

Природовідповідне виховання — педагогічний принцип, відповідно до якого процес виховання будується на основі особливостей ества дитини

Проблемне навчання — педагогічна технологія, формулювання викладачем проблемних завдань, створення проблемних ситуацій при розкритті навчального предмета та їх розв'язання

Прогімназії — неповні середні навчальні заклади

Програма Фулбрайта — програма академічних обмінів; США

Програмоване навчання — різновид навчання, що реалізується за здалегідь складеною програмою, яка може виконувати деякі функції викладача

Програмований підручник — підручник із навчальним матеріалом, в якому подано вказівки на те, як вивчати, знаходити і ліквідувати помилки в процесі здійснення навчання

Проектів метод — метод, що забезпечує прикладний характер процесу навчання і розвиток творчих здібностей учнів

Проектне навчання — освітня технологія, розвиток пізнавальних та творчих навичок слухачів, умінь завдяки системній організації проблемно-орієнтованого навчального пошуку

Прокопович-Антонський, Антон Антонович (1762–1848) — педагог, просвітник, автор праць з проблем виховання молоді; Україна–Росія

Проректор — заступник ректора з окремого напрямку роботи у закладах вищої освіти

Просвіта — 1) процес і діяльність з поширення знань; 2) українська громадська організація культурно-освітняського спрямування

Професійна орієнтація — система заходів, спрямованих на допомогу молоді у виборі майбутньої професії

Професійна (професійно-технічна) освіта — складник системи освіти, комплекс педагогічних і організаційно-управлінських заходів, спрямованих формування знань, умінь і навичок в обраній галузі професійної діяльності

Професійна педагогіка — галузь педагогічної науки, що вивчає закономірності навчання людини професії та формування професійно важливих і соціально значимих якостей особистості працівника

Професійна підготовка — поєднання професійної освіти з неформальними заходами з формування знань, умінь, навичок у певній галузі діяльності, набуття професійної культури

Професійне виховання — цілеспрямований, спеціально організований процес, що сприяє формуванню й розвитку професійних якостей особистості

Професійне навчання — навчальна діяльність, що реалізується в умовах взаємодії науки, освіти і виробництва

Професор — вчене звання і штатна посада у закладах вищої освіти

Профільне навчання — вид диференційованого навчання, який передбачає врахування освітніх потреб, нахилів і здібностей учнів та створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення

Пуританське виховання — виховання в дусі аскетизму, релігійної моральності, слухняності, бережливості

«**Радянська школа**» — щомісячний науково-педагогічний журнал 1931–1991

Ратке, Вольфганг (1571–1635) — педагог, автор реформи школи й суспільства 1612; Німеччина

Рау, Федір Андрійович (1868–1957) — педагог, дефектолог; Росія

Реальна освіта — тип загальної освіти, в основу якої покладено засвоєння учнями практично корисних знань

Реальне училище — тип середнього освітнього закладу в Російській імперії

Регіональний компонент змісту освіти — варіативна складова частина компонента змісту загальної середньої освіти, що відображає національну своєрідність, історію, культуру регіону

Регіональні центри оцінювання якості освіти — система інституцій, підпорядкованих Українському центру оцінювання якості освіти, які здійснюють зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання та моніторинг якості освіти на території, визначеній МОН України

Редді, Сесіл (1858–1932) — педагог, основоположник нового виховання; Велика Британія

Режим шкільний — порядок чергування і характер зв'язку різних видів навчання, праці та відпочинку дітей у школі

Рейтинг в освіті — індивідуальний числовий коефіцієнт кваліфікованої комплексної оцінки результатів трудової діяльності

Ректор — посада керівника закладу вищої освіти

Релігійна освіта — 1) система конфесійно-орієнтованого навчання у духовних закладах освіти; 2) викладання конфесійно-орієнтованих дисциплін в системі загальної освіти; 3) катехитичний складник в системі духовної освіти

Рельєфний шрифт — див. *Брайля шрифт*

Ремісничі училища — навчальні заклади системи професійно-технічної освіти, засновані 1940

Репетитор — педагог, що дає приватні уроки, готує до вступу у заклади вищої освіти

Репродуктивний метод навчання — відтворення учнем вивченого матеріалу на основі правила або зразка за визначеним учителем алгоритмом

Реферат — письмова робота, короткий виклад з певної теми, в якому зібрана інформація з одного або декількох джерел

Реформаторська педагогіка — педагогічний рух першої третини 20 ст. за нову парадигму освіти і виховання з поглибленим інтересом до особистості дитини

Реформація і школа — антифеодальний антикатолицький соціально-політичний рух 16 ст.

Римське виховання — антична педагогічна система, сукупність форм і методів виховання й навчання молодого покоління в Стародавньому Римі

Ринок освіти — система ринкових відносин у галузі освіти, що керується співвідношенням попиту і пропозиції з урахуванням регулювальних механізмів та діяльності посередників

Риторські школи — навчальні заклади Стародавньої Греції, які готували ораторів і політичних діячів

Рівін, Олександр Григорович (1878–1944) — педагог, засновник методу навчання у змінних парах (т. з. метод діалогічного спілкування або метод Рівіна); Україна

Рівні освіти (освітні рівні) — завершений етап освіти, що надає здобувачеві певний рівень компетентності, згідно з державним стандартом освіти, та відповідає певному рівню Національної рамки кваліфікацій (НРК). Законом України «Про освіту» визначено тринадцять рівнів освіти

«Рідна школа» — 1) журнал, заснований 1922; 2) педагогічне товариство, утворене 1881 у м. Львові

Різнобічний розвиток особистості — виховний ідеал гуманістичних педагогічних концепцій

Рішельєвський ліцей — середній навчальний заклад підвищеного типу, заснований 1817 у м. Одесі

Робітничі університети — навчальні заклади для підвищення загальноосвітніх знань і виробничої кваліфікації 1925–1931

Робітничі факультети — загальноосвітні заклади для дорослих у 1920–1940-х

Родинне виховання — див. *Сімейне виховання*

Розвивальне навчання — орієнтація змісту, принципів, методів, форм навчального процесу на максимальний розвиток потенційних здібностей і можливостей людини

Розвиток особистості — складний біопсихосоціальний процес, зміни системних якостей особистості людини як результат її неперервної соціалізації та взаємодії з соціальним середовищем

Роздатковий матеріал — дидактичні засоби (схеми, мапи, реактиви, малянки тощо або їх набори), які роздаються учням для унаочнення навчального матеріалу, самостійної або практичної роботи

Розумовий розвиток — вдосконалення інтелектуальної сфери і пізнавальних здібностей людини

Рудницький, Степан Львович (1877–1937) — учитель, педагог, методист; Польща–Росія

Русов, Олександр Олександрович (1847–1915) — педагог, громадський діяч, учений; Україна–Чехія

Русова, Софія Федорівна (1856–1940) — педагог, засновниця дошкільного виховання; Україна–Чехія

Русько, Олексій Микитович (1906–1964) — педагог, організатор народної освіти; Україна

Ряппо, Ян Петрович (1880–1958) — педагог, діяч освіти та науки, організатор радянської системи освіти; Естонія–Україна

Савицький, Омелян Михайлович (1845–1921) — педагог, автор перших у Галичині підручників з математики; Україна

Самовиховання — систематична і цілеспрямована діяльність особистості, орієнтована на формування чи вдосконалення власних позитивних якостей

Самоврядування в школі — див. *Учнівське самоврядування*

Самодумов, Тодор (1879–1957) — педагог, реорганізатор шкільної системи й перебудови роботи школи; Болгарія

Самоосвіта — самостійні цілеспрямовані зусилля з отримання знань певній галузі науки, мистецтва, техніки, культури тощо

Самореалізація — процес найповнішого розкриття особистістю своїх здібностей і творчих можливостей, індивідуального саморозвитку і самоздійснення

Самостійна робота — форма організації навчальної діяльності учнів

«Світло» — педагогічно-освітня місячник, заснований 1910

Сеген, Едуард (1812–1880) — педагог, один із основоположників олігофренопедагогіки; Франція

Семестр — частина навчального року у закладах вищої освіти, протягом якої здійснюється безперервний навчально-виховний процес

Семирічна школа — неповна середня загальноосвітня школа в УРСР і СРСР для дітей у віці 7–13 років з 7-річним строком навчання

Семінар — один із основних видів навчально-практичних занять

Семінарія — духовний середній заклад освіти для підготовки християнського духовництва

Середницький, Антін (1916–2012) — педагог, журналіст, письменник, перекладач; Польща

Середньовічна освіта — освітньо-виховна модель, що формувалася в Західній Європі з кінця 5 ст.

Середня загальноосвітня школа — загальноосвітній заклад, якій здійснює освітній процес, реалізує загальноосвітні програми середньої загальної освіти

Середня освіта — цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості

Середня спеціальна освіта — сукупність знань, умінь та навичок, необхідних для роботи спеціаліста середньої ланки в різних галузях народного господарства

Сертифікат — документ, що підтверджує успішне проходження процедури сертифікації педагогічних і науково-педагогічних працівників

Сертифікація педагогічних працівників — оцінка якості підготовки спеціалістів

Силабус — навчальна програма дисципліни, яка включає опис навчальної дисципліни, її мету і завдання, розподіл навчальних годин, тематику змістових модулів, завдання до самостійної роботи, критерії оцінювання знань тощо

Система освіти — сукупність закладів, які здійснюють діяльність в сфері здобуття освіти усіх рівнів, спеціальності або кваліфікації, забезпечують підготовку або перепідготовку кадрів

Ситуативне моделювання — технологія навчання, ігрове моделювання ситуацій і явищ, що є об'єктами вивчення

Сікорський, Іван Олексійович (1842–1919) — освітній і громадський діяч, психолог, лікар; Україна

«Сім вільних мистецтв» — система навчання у середньовічній школі

Сімейне виховання (родинне виховання) — форма виховання і навчання дітей, що здійснюється в умовах конкретної сім'ї зусиллями батьків та інших родичів

Сіповський, Василь Дмитрович (1844–1895) — педагог, сурдопедагог, історик; Росія

Сірополко, Степан Онисимович (1872–1959) — педагог, громадський діяч; Україна–Чехія

Скаутський рух (скаутінг) — міжнародний неполітичний молодіжний рух, який ставить за мету підтримку фізичного, інтелектуального і духовного розвитку молоді,

Скороходова, Ольга Іванівна (1911–1982) — педагог, вчений, дефектолог; Україна–Росія

Скрипник, Микола Олексійович (1872–1933) — педагог, державний, громадський діяч, нарком освіти у 1927–1933; Україна

Сліпоглухонімі діти — діти, що позбавлені зору, слуху і мови

Слухач — поширена в світі назва для студентів вищих військових закладів освіти

Соборні школи — середньоосвітні заклади у великих містах з Європи в епоху середньовіччя

Соколянський, Іван Опанасович (1889–1960) — педолог, вчений, фахівець з проблем спеціальної педагогіки; Росія

Сократична бесіда — метод навчання

Соціальна педагогіка — галузь педагогіки, що вивчає закономірності соціально-культурної адаптації людини, групи, суспільства, формування соціальних якостей і позицій

Соціальне виховання — педагогічні заходи, спрямовані на соціалізацію особистості, опанування соціальних ролей і взаємодій, гуманізацію відносин в соціумі

Соціальний педагог — фахівець, який виховує соціально-особистісні якості, надає знань і вмінь соціальної адаптації, долання психологічних і соціальних проблем

Соціально-педагогічний патронаж — вид соціальної допомоги, має сприяти взаємодії закладів освіти, сім'ї та суспільства у виховання дітей

Соціально-педагогічні технології — інтегрований різновид соціальних і педагогічних технологій

Спартанське виховання — давньогрецька система освіти й виховання, що склалася 7–6 ст. до н. е. в Спарті

Спеціалізована вчена рада — основна ланка в системі атестації наукових кадрів вищої кваліфікації

Спеціальна педагогіка — наука про виховання і навчання дітей з вадами психофізичного розвитку

Спеціальне професійне училище — навчально-виховний заклад для підлітків, які потребують особливих умов виховання

Спеціальні заклади освіти — навчально-виховні заклади для дітей з вадами психофізичного й фізичного розвитку

Спроб і помилок метод — спосіб отримання знань, умінь, розв'язання задач через закріплення випадкових актів, завдяки яким досягнуто потрібний результат

Стажування педагогічних працівників — різновид індивідуальної програми підвищення кваліфікації педагогічного працівника

Стандарт освіти — 1) нормативний документ, який регламентує вимоги до освіченості учнів; 2) система основних параметрів, що обираються за державну норму освіченості

Стандартизація освіти — процедура розроблення та затвердження стандартів освіти

Станції юних натуралістів — див. *Позашкільна освіта*

Станції юних техніків — див. *Позашкільна освіта*

Старообрядницькі школи — початкові школи при общинах і монастирях старообрядників, виникли в кінці 17 ст.

Старший учитель — педагогічне звання в Україні

Статеве виховання — складник загального процесу виховної роботи, надання знань про різні аспекти сексуальної поведінки людини, формування гармонійної гендерної ідентичності, культури міжстатевих відносин

Стешенко, Іван Матвійович (1873–1918) — педагог, керівник і організатор розбудови української національної школи; Україна

Стипендія — 1) постійна або тимчасова матеріальна підтримка (утримання) у вигляді грошових виплат, що надається здобувачам освіти та наукових ступенів; 2) одна з форм матеріального заохочення науково-дослідницької, освітнянської і творчої діяльності та відзначення заслуг перед державою

Стоюнін, Володимир Якович (1826–1888) — педагог-новатор, публіцист, ідеолог національної школи; Росія

Студент — здобувач певного освітнього й освітньо-кваліфікаційного рівня у вищому чи середньому закладі освіти

Студентське містечко — комплекс студентських гуртожитків та супутньої інфраструктури

Студентське самоврядування — принцип навчально-виховної роботи та освітнього менеджменту у закладах вищої освіти, залучення студентів до управління закладом, захисту своїх прав і свобод

Студентський квиток — документ із персональними даними про особу студента

Сугестопедагогіка — психотерапевтичний напрям у педагогіці, який цілеспрямовано, з навчально-виховною метою використовує засоби сугестивного впливу (навіювання, релаксації та ін.)

Сурдопедагог — педагог зі спеціальною освітою, що навчає та виховує людей з порушеннями слуху

Сурдопедагогіка — наука про виховання, освіту й навчання дітей з вадами слуху

Сухомлинський, Василь Олександрович (1918–1970) — педагог, вчений, письменник, директор Павлівської середньої школи; Україна

Сюжетно-рольові ігри — провідна діяльність дітей дошкільного віку

Таблиця навчальна — один із основних видів наочних навчальних посібників

Таємний український університет — заклад вищої освіти, що діяв нелегально на громадських засадах у м. Львові протягом 1921–1925

Таксономія цілей (таксономія Блума) — педагогічна концепція 20 ст., правила чіткого й однозначного формулювання і впорядкування цілей навчання

Такт педагогічний — почуття міри в застосуванні педагогічного впливу на дітей

Творчість дитяча — див. *Дитяча творчість*

Творчість педагогічна — див. *Педагогічна творчість*

Театр у школі — див. *Шкільний театр*

Теорія навчання — дидактика, або розділ педагогіки, що розкриває закономірності засвоєння знань, умінь та навичок

Терлецький, Омелян Антонович (1873–1958) — педагог, історик, громадський діяч, дійсний член НТШ; Україна

Технікуми — середні спеціальні навчальні заклади для підготовки спеціалістів різних галузей освіти, культури, народного господарства, започатковані 1920

Технічна освіта — комплекс знань у галузі технічних наук і пов'язаних з ними практичних навичок і вмінь

Технічні засоби навчання — комплекс різноманітних аудіо-, відео-, мультимедійних посібників і пристроїв для оптимізації навчального процесу

Технологія навчання — розроблена і апробована модель спільної діяльності педагога й учня з проектування, організації та здійснення навчально-виховного процесу

Технологія освіти — див. *Освітня технологія*

Тимківський, Ілля Федорович (1773–1853) — педагог, правознавець, освітній діяч; Україна

Тисовський, Олександр (1886–1968) — педагог, пластун, фундатор Пласту, природознавець, біолог, дійсний член НТШ; Україна

Тифлопедагог — фахівець зі спеціальною освітою і досвідом в галузі корекційної педагогіки

Тифлопедагогіка — галузь дефектології, що розробляє проблеми навчання та виховання людей з порушеннями зору

Ткаченко, Іван Гурович (1919–1997) — педагог, директор школи, фахівець у галузі трудового виховання й навчання; Україна

Товариства грамотності — громадсько-просвітні організації, які діяли в Російській імперії в другій пол. 19 — на поч. 20 ст.

Традиції шкільні — звичаї, культурні взірці, кодекси поведінки, що історично сформувалися в школі й передаються через покоління

Традиційне навчання — навчання за усталеною класно-урочною системою, започатковане 16 ст.

Тренінг — метод активного навчання, спрямований на формування конкретних умінь і навичок

Тривіум — складник «семи вільних мистецтв», три гуманітарні науки: граматики, риторика, діалектика

Триместр — тримісячний період навчання, один із варіантів розподілу академічного навчального року

Трудова школа — назва загальної початкової й неповної середньої школи (т. з. семирічки) у 1920–1930-х

Трудове виховання — складова частина виховання молоді, спрямованого на формування позитивного ставлення до праці, підготовку до самостійної трудової діяльності

Трудове навчання — складова частина системи політехнічної освіти трудового виховання

Тьютор — наставник, особа, яка проводить індивідуальні або групові заняття з учнями та студентами

Український державний центр міжнародної освіти Міністерства освіти і науки України — офіційне державне джерело отримання інформації з питань навчання іноземних студентів в Україні

Український центр оцінювання якості освіти — державний заклад, підконтрольний Міністерству освіти і науки України, діяльність якого спрямована на розробку та апробацію моделей зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів та моніторинг якості освіти

Уміння — здатність належно виконувати певні дії, засновані на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок

Уніатські школи — школи, що засновувалися Католицькою церквою з метою поширення католицизму серед населення України, Білорусії й Литви

Університет — заклад вищої освіти, де готують фахівців з фундаментальних і прикладних наук, здійснюються науково-дослідницька і науково-педагогічна діяльність

«Університет третього віку» — освітня організація для людей старшої вікової групи (передпенсійного, пенсійного віку) та людей із інвалідністю, що дає можливість набутти нових знань та умінь

Університетів рейтинги — кількісне співставлення результатів наукової та науково-педагогічної діяльності, оцінка визнання університету в світі або в межах держави

Університетський статут 1863 — правовий акт Російської імперії, який визначав устрій і порядки в університетах імперії; прийнятий 18.06.1863

Управління освітою — 1) система державних органів управління та органів громадського самоврядування; 2) сукупність заходів управлінської діяльності, спрямована на забезпечення функціонування закладів освіти

Урок — одна з форм навчальних занять

Учень — той, хто навчається

Училищна рада — місцевий колегіальний орган управління народними училищами в Російській імперії, створювався відповідно до «Положення про початкові народні училища» (1864)

Училищний комітет — колегіальний орган управління навчальними закладами відповідно до Статуту 1804

Учитель — фахівець, який веде навчальну й виховну роботу з учнями в загальноосвітніх школах різних типів

Учитель-методист — педагогічне звання в Україні

«Учительська газета» — орган Міністерства освіти в СРСР, видається з 1924

Учительська гімназія — навчальний заклад в Російській імперії 1803 для підготовки вчителів міських училищ

Учительські інститути — педагогічні навчальні заклади, що готували учителів для міських училищ, відкриті 1811

Учительські курси — одна із форм підготовки вчителів в Російській імперії, засновані з кінця 1860-х

Учительські семінарії — середні, спеціальні педагогічні заклади для підготовки вчителів початкових шкіл, відкриті 1684 у Франції

Учительські школи — освітні заклади у Російській імперії, що готували вчителів для початкових училищ, виникли 1884

Учіння — активна цілеспрямована діяльність школярів, яка полягає у засвоєнні знань, навичок та умінь та способів їх набуття

Учнівське самоврядування — принцип організації учнівського колективу, залучення учнів до участі в управлінні загальноосвітнім закладом, захисті своїх прав і свобод

Учнівський квиток — документ, що підтверджує особу учня та надає контактну інформацію про заклад освіти, у якому він навчається

Учнівський колектив — об'єднання дітей на засадах відповідальності і взаємодії, згуртованих соціально значущою діяльністю, передусім учінням, працею, участю в шкільних справах тощо

Учнівський комітет — виконавчий орган загальношкільного колективу

Ушинський, Костянтин Дмитрович (1824–1871) — педагог, один із засновників педагогічної науки та народної школи у Російській імперії; Росія–Україна

Фабрично-заводська семирічна школа (ФЗС) — загальноосвітня школа 1926–1934, що існувала в робітничих селищах, містах та фабрично-заводських районах

Факультативний курс — навчальний предмет або курс, що вивчається за бажанням з метою поглиблення й розширення наукових і прикладних знань

Факультет — навчально–науковий і адміністративний підрозділ закладу вищої освіти

Федькович, Юрій Адальбертович (1834–1888) — освітній діяч, поет Буковини; Україна

Фелленберг, Філіпп Емануель (1771–1844) — педагог, прихильник поєднання дитячої продуктивної праці з навчанням і вихованням; Швейцарія

Фер'єр, Адольф (1879–1960) — педагог, прибічник нового виховання; Швейцарія

Фізичне виховання — педагогічний процес, спрямований на фізичний розвиток особистості

Філософія освіти — міждисциплінарна галузь, що досліджує філософські засади, цілі й ідеали педагогічної та освітньої діяльності, методологію педагогічного знання і пізнання, методи проектування нових освітніх стратегій і систем

Флері, Віктор Іванович (1800–1856) — сурдопедагог; Росія

Флеров, Всеволод Олександрович (1860–1919) — педагог, методист з початкового навчання, послідовник К. Д. Ушинського; Росія

Фонотека шкільна — зібрання спеціальних навчальних документальних і художніх фонозаписів

Фонохрестоматія — навчальний посібник, який складається з комплексу різноманітних фонозаписів

Формальна освіта — вид освіти, яку здобувають за навчальними програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій)

Форми організації навчання — організаційно усталені різновиди взаємодії педагога і учнів, через які реалізується навчально-виховний процес

Франко, Петро (1890–1941) — педагог, письменник, один із основоположників Пласту; Україна

Фребель, Фрідріх Вільгельм (1782–1852) — педагог, автор ідей суспільного дошкільного виховання; Німеччина

Фребелівські курси — спеціальні курси для підготовки вихователок для сімей та дитячих садків за системою Ф. Фребеля

Фрейре, Паулу (1921–1997) — педагог і психолог; Бразилія

Френе, Селестен (1896–1966) — педагог–реформатор 20 ст.; засновник Міжнародної федерації прихильників «нової школи»; Франція

Фуркація в середній школі — побудова навчального плану у старших класах середньої загальноосвітньої школи за циклами (потоками) і профілями (гуманітарний, природно-математичний, технічний тощо)

Характеристика педагогічна — документ, який відображає поведінку і успішність учня

Харківська жіноча недільна школа — заклад освіти для дорослих, заснований Х. Д. Алчевською 1862

Харківське товариство грамотності — добровільна, громадська організація української інтелігенції, заснована 1869

Харківський колегіум — освітній заклад, виник 1722 у м. Белгороді при Миколаївському монастирі

Хата-читальня — сільський культурно-просвітній осередок, у якому в період ліквідації неграмотності серед селян (1920–1930-ті) здійснювали навчання грамоті, читали книжки

Хедер — єврейська релігійна початкова школа для хлопчиків

Холл, Гренвілл Стенлі (1846–1924) — психолог, один з основоположників педології, прихильник експериментальної педагогіки; США

Художньо-промислова школа — заклад освіти

Царськосільський (Олександрівський) ліцей — закритий привілейований заклад вищої освіти в Російській імперії, заснований 1811

Центр гуманітарної освіти — установа відділення історії, філософії та права НАН України

Центр освітніх досліджень та інновацій організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) — міжнародна організація, заснована 1960

Центральна освітянська бібліотека — національне галузеве книгосховище для інформаційного задоволення потреб освітян України

Центральна станція юних техніків — центральна інструктивно-методична установа Міністерства освіти і науки України, заснована 1927

Церковно-парафіяльні школи — початкові школи при церковних парафіях в Російській імперії, започатковані 1884

Церковно-учительські школи — трирічні педагогічні навчальні заклади, які виникли в другій половині 19 ст.

Цехові школи — світські, початкові загальноосвітні школи для дітей ремісників у містах Західної Європи 13–14 ст.

Цифірні школи — (арифметичні) державні початкові школи з математичним ухилом для дітей дворян, духовенства, урядовців, засновані 1714

Чавдаров, Сава Христофорович (1892–1962) — педагог; Україна — Молдова

Чалий, Михайло Корнійович (1816–1907) — педагог, культурно-освітній діяч, біограф Т. Шевченка; Україна

Чамата, Павло Романович (1898–1969) — педагог, психолог, організатор освіти; Україна *див. Психологічні науки*

Чартерна школа — альтернативний тип державної або приватної школи в США та Канаді

Чацький, Тадеуш (1765–1813) — освітній діяч, історик; Польща

Чепіга (Зеленкевич), Яків Феофанович (1875–1938) — педагог, освітній діяч; Україна

Черкавський, Михайло (1879-1929) — педагог, громадський діяч, публіцист; Україна

Черкасенко, Спиридон Феодосійович (1876–1940) — письменник, освітній діяч, автор підручників; Україна

Чернігівський колегіум — найстаріший середній заклад освіти на Лівобережній Україні, заснований 1700

Чикаленко, Євген Харлапійович (1861–1929) — громадський діяч, меценат культурно-просвітніх проєктів, видавець; Україна–Чехія

Читанка — книжка для читання, що містить доступний початківцям пізнавальний і виховний матеріал.

Чмола, Іван (1892–1941) — педагог, військовий діяч, один з основоположників Пласту; Україна

Шанявського університет — міський народний університет імені А. Шанявського, заснований 1908 в м. Москві

Шаррельман, Генріх (1871–1940) — педагог; Німеччина

Шаталов, Віктор Федорович (1927) — учений, педагог-новатор, заслужений учитель УРСР; Україна

Шацька, Валентина Миколаївна (1882–1978) — педагог, професор, розробляла питання естетичного виховання; Росія

Шацький, Станіслав Теофілович (1878–1934) — педагог-експериментатор, фахівець у галузі виховання; Росія

Шерстюк, Григорій Пилипович (1882–1911) — педагог, громадський діяч, організатор перших у Наддніпрянщині українського педагогічного видавництва «Український учитель» та українського педагогічного журналу «Світло»; Україна

Шкільна драма — твори на релігійні та міфологічні сюжети, які писали й ставили вчителі та учні братських шкіл, студенти колегій

Шкільна мережа — розподіл і частка шкіл різних типів на певній території

Шкільна рада — вищий орган шкільного самоврядування

Шкільна форма — варіант уніформи, призначений для школярів та учнів початкової та частково середньої школи (ліцеї, гімназії тощо)

Шкільне приладдя — вироби, предмети, елементи спорядження, необхідні для учіння

Шкільне харчування — система забезпечення повноцінного харчування учнів загальноосвітніх закладів та формування культури споживання їжі

Шкільний вік — період життя й розвитку дітей, відповідно до терміну шкільного навчання

Шкільний менеджмент в освіті — сукупність принципів, методів, управлінських рішень, технологічних прийомів управління навчально-виховним, навчально-пізнавальним та самоосвітнім процесом у загальноосвітньому закладі

Шкільний психолог — фахівець, який здійснює психолого-педагогічний супровід освітнього процесу

Шкільний театр — 1) постановка латиномовних п'єс з дидактичною метою зусиллями школярів і педагогів у гуманістичних школах Італії та ін. європейських країн; 2) складник системи естетичної освіти школярів

Шкільні вечори — форма організації дозвілля учнів

Шкільні виставки — одна з форм позакласної виховної роботи з учнями

Школа — навчально-виховний заклад для навчання, освіти й виховання молоді та дорослих

Школа восьмирічна — неповна середня загальноосвітня трудова політехнічна школа в СРСР

Школа для глухих — спеціальний навчально-виховний заклад інтернатного типу для дітей

Школа дорослих — загальноосвітній заклад для навчання дорослих без відриву від виробництва, заснований в другій половині 19 ст.

Школа другого ступеня — середня загальноосвітня школа 6–9 класів (1918–1934); 5–9 класів (з 1923)

Школа колгоспної молоді (ШКМ) — до 1930 школа селянської молоді, трирічна сільська загальноосвітня школа в СРСР на базі початкової школи (1923–1934)

Школа нового типу — заклади освіти, набули поширення в Україні в 1980–1990

Школа передового досвіду — одна з форм передавання та поширення педагогічного досвіду

Школа першого ступеня — 1918–1934 початкова 5-річна загальноосвітня школа в СРСР, з 1923 – 4-річна школа

Школа профільна — див. *Профільне навчання*

Школа сільської молоді — загальноосвітня школа для навчання без відриву від виробництва 1944–1958

Школа третього ступеня — старша школа (9–11 класи), що давала повну загальну середню освіту

Школа фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) — основний тип професійно-технічної школи до 1940

Школа-інтернат — закритий (напівзакритий) навчально-виховний заклад

Школа-комуна — навчально-виховний заклад для бездоглядних дітей, заснована 1920

Школи грамоти — відомчі або приватні школи елементарного навчання, виникли в Давній Русі

Школи переростків — початкові школи для дітей і підлітків, які не отримали своєчасно початкової освіти, але за віком уже не можуть бути прийняті до звичайної школи

Школа робітничої молоді — в Україні вечірній середній загальноосвітній навчальний заклад для працюючої молоді 1943–1958

Школи-санаторії — див. *Спеціальні заклади освіти*

Школознавство — галузь педагогіки, що досліджує завдання, зміст і методи управління шкільною справою, систему керівництва школою та організації її роботи

Штефан, Августин Омелянович (1893–1986) — педагог, освітній, суспільно-політичний діяч Закарпаття; Україна–США

Шумський, Олександр Якович (1890–1946) — політичний і державний діяч, нарком освіти (1919, 1924–1927); Україна–Росія

Щоденник розвитку дитини — систематичний запис спостережень за розвитком дитини

Щоденник учня — зошит встановленої форми для запису домашніх завдань

Юнацький вік — період життя людини від 15 до 18 років

«Юний спартак» — перша дитяча комуністична організація в Україні, заснована 1921

ЮНІСЕФ — дитяча організація об'єднаних націй, створена 1946 для вирішення проблем дітей в повоєнній Європі та світі

Якість освіти — сукупність властивостей системи освітньої галузі, що відповідає сучасним вимогам педагогічної теорії та практики й спроможна задовольнити освітні потреби особистості, суспільства, держави

Янсеністські школи — початкові школи-інтернати, засновані прихильниками релігійного руху 17 ст. (янсеністами); Франція

Ярмаченко, Микола Дмитрович (1928–2010) — педагог, науковець, перший президент НАПН України; Україна

Ясла дитячі — див. *Заклади дошкільної освіти*

ВІТЧИЗНЯНІ АКАДЕМІЇ НАУК

Академія архітектури України — вища наукова установа, яка об'єднувала видатних майстрів архітектури, організована в 1945, в 1956 перетворена в Академію будівництва й архітектури України (існувала до 1964)

Національна академія аграрних наук України — державна самоврядна наукова організація, яка виконує завдання з наукового забезпечення розвитку галузей АПК України

Національна академія наук України — вища наукова самоврядна організація України, що заснована на державній власності.

Національна академія медичних наук України — вища галузева наукова установа

Національна академія мистецтв України — творчо-наукова установа в галузі художньої культури

Національна академія педагогічних наук України — вища галузева наукова установа

Національна академія правових наук України — вища галузева наукова установа

Національний центр «Мала академія наук України» — відділ Національної академії наук України

ВІТЧИЗНЯНІ ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Академія військово-морських сил імені П. С. Нахімова — вищий військовий заклад освіти, м. Одеса; Україна

Академія державної пенітенціарної служби — заклад вищої освіти Державної пенітенціарної служби України

Академія праці, соціальних відносин і туризму — заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Білоцерківський національний аграрний університет — аграрний науково-освітній центр, м. Біла Церква; Україна

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського — державний заклад вищої освіти у м. Вінниця; Україна

Вінницький національний аграрний університет — державний заклад вищої освіти, м. Вінниця; Україна

Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова — державний заклад вищої освіти, м. Вінниця; Україна

Вінницький національний технічний університет — державний заклад вищої освіти, м. Вінниця; Україна

Волинський національний університет імені Лесі Українки — заклад вищої освіти в м. Луцьку; Україна

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка — заклад вищої освіти, м. Глухів; Україна

Дніпровський державний технічний університет — заклад вищої освіти в м. Кам'янському; Україна

Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна — державний заклад вищої освіти, м. Дніпро; Україна

Дніпровський національний університет імені Олеса Гончара — державний заклад вищої освіти, м. Дніпро

Донецький національний медичний університет — державний заклад вищої освіти, м. Краматорськ (переміщений з м. Донецька); Україна

Донецький національний технічний університет — державний вищий навчальний, м. Покровськ (переміщений з м. Донецьк); Україна

Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського — державний заклад вищої освіти, м. Кривий Ріг (переміщений з м. Донецьк); Україна

Донецький національний університет імені Василя Стуса — державний вищий навчальний, м. Вінниця (переміщений з м. Донецька); Україна

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка — заклад вищої освіти, м. Дрогобич; Україна

Житомирський державний університет імені Івана Франка — державний заклад вищої освіти, м. Житомир; Україна

Житомирський національний агроекологічний університет — аграрний заклад вищої освіти екологічного спрямування, м. Житомир; Україна

Запорізький національний університет — державний заклад вищої освіти, м. Запоріжжя; Україна

Івано-Франківський національний медичний університет — державний заклад вищої освіти, м. Івано-Франківськ; Україна

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу — державний заклад вищої освіти, м. Івано-Франківськ; Україна

Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка — державний заклад вищої освіти, м. Кам'янець-Подільський; Україна

Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана — державний заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Київський національний лінгвістичний університет — державний заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Київський національний торговельно-економічний університет — державний заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Київський національний університет будівництва і архітектури — державний заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Київський національний університет внутрішніх справ України — державний заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка — державний заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Київський національний університет культури і мистецтв — державний заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого — державний заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Київський національний університет технологій та дизайну — державний заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Київський університет імені Бориса Грінченка — заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського — заклад вищої освіти, м. Кременчук; Україна

Криворізький національний університет — державний заклад вищої освіти, м. Кривий Ріг; Україна

Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка — заклад вищої освіти, тепер м. Сєвєродонецьк; Україна

Луганський медичний університет — заклад вищої освіти, м. Рубіжне (переміщений з м. Луганська); Україна

Луганський національний аграрний університет — заклад вищої освіти, тепер міста Харків, Старобільськ, Слов'янськ; Україна

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка — заклад вищої освіти, тепер м. Старобільськ; Україна

Луцький національний технічний університет — державний заклад вищої освіти, м. Луцьк; Україна

Львівська національна академія мистецтв — заклад вищої освіти, м. Львів; Україна

Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка — заклад вищої освіти, м. Львів; Україна

Львівська політехніка — див. *Національний університет «Львівська політехніка»*

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності — заклад вищої освіти, м. Львів; Україна

Львівський державний університет внутрішніх справ — заклад вищої освіти, м. Львів; Україна

Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського — заклад вищої освіти, м. Львів; Україна

Львівський національний аграрний університет — заклад вищої освіти, м. Дубляни, Львівська область; Україна

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького — заклад вищої освіти, м. Львів; Україна

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнології ім. С. З. Гжицького — заклад вищої освіти, м. Львів; Україна

Львівський національний університет імені Івана Франка — заклад вищої освіти, м. Львів; Україна

Львівський торговельно-економічний університет — заклад вищої освіти, м. Львів; Україна

Миколаївський національний аграрний університет — заклад вищої освіти, м. Миколаїв; Україна

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського — державний заклад вищої освіти, м. Миколаїв; Україна

Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» — заклад вищої освіти, м. Миколаїв; Україна

Національна академія Національної гвардії України — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Національна академія внутрішніх справ — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Національна академія Служби безпеки України — вищий військовий заклад освіти, м. Київ; Україна

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського — державний заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Національний авіаційний університет — заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Національний гірничий університет — заклад вищої освіти, м. Дніпро; Україна

Національний лісотехнічний університет України — заклад вищої освіти, м. Львів; Україна

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця — заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова — державний педагогічний заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» — заклад вищої освіти в м. Дніпрі, Україна

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» — заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» — державний заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Національний університет «Запорізька політехніка» — державний заклад вищої освіти, м. Запоріжжя; Україна

Національний університет «Києво-Могилянська академія» — університет у м. Києві, Україна

Національний університет «Львівська політехніка» — державний заклад вищої освіти, м. Львів; Україна

Національний університет «Одеська морська академія» — заклад вищої освіти, м. Одеса; Україна

Національний університет «Одеська юридична академія» — заклад вищої освіти, м. Одеса; Україна

Національний університет «Острозька академія» — заклад вищої освіти, м. Острог; Україна

Національний університет фізичного виховання і спорту України — заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка — заклад вищої освіти, м. Чернігів; Україна

Національний університет біоресурсів і природокористування — заклад вищої освіти, м. Київ; Україна

Національний університет водного господарства та природокористування — заклад вищої освіти, м. Рівне; Україна

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова — заклад вищої освіти, м. Миколаїв; Україна

Національний університет цивільного захисту України — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Національний фармацевтичний університет — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Ніжинська гімназія вищих наук — див. *Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя*

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя — заклад вищої освіти, м. Ніжин; Україна

Ніжинський ліцей князя Безбородька — див. *Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя*

Одеська державна академія будівництва та архітектури — заклад вищої освіти, м. Одеса; Україна

Одеська національна академія зв'язку імені О. С. Попова — заклад вищої освіти, м. Одеса; Україна

Одеська національна академія харчових технологій — заклад вищої освіти, м. Одеса; Україна

Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової — заклад вищої освіти, м. Одеса; Україна

Одеський державний аграрний університет — заклад вищої освіти, м. Одеса; Україна

Одеський державний екологічний університет — заклад вищої освіти, м. Одеса; Україна

Одеський державний університет внутрішніх справ — заклад вищої освіти, м. Одеса; Україна

Одеський національний економічний університет — заклад вищої освіти, м. Одеса; Україна

Одеський національний медичний університет — заклад вищої освіти, м. Одеса; Україна

Одеський національний морський університет — заклад вищої освіти, м. Одеса; Україна

Одеський національний політехнічний університет — заклад вищої освіти, м. Одеса; Україна

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова — заклад вищої освіти, м. Одеса; Україна

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського — заклад вищої освіти, м. Одеса; Україна

Подільський державний аграрно-технічний університет — заклад вищої освіти, м. Кам'янець-Подільський; Україна

Полтавська державна аграрна академія — заклад вищої освіти, м. Полтава; Україна

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка — заклад вищої освіти, м. Полтава; Україна

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка — заклад вищої освіти, м. Полтава; Україна

Полтавський університет економіки і торгівлі — заклад вищої освіти, м. Полтава; Україна

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника — заклад вищої освіти, м. Івано-Франківськ; Україна

Рівненський державний гуманітарний університет (РДГУ) — заклад вищої освіти, м. Рівне; Україна

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка — заклад вищої освіти, м. Суми; Україна

Сумський державний університет — заклад вищої освіти, м. Суми; Україна

Сумський національний аграрний університет — заклад вищої освіти, м. Суми; Україна

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту — заклад вищої освіти, м. Черкаси; Україна

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля — заклад вищої освіти, тепер м. Северодонецьк (м. Луганськ); Україна

Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського — заклад вищої освіти, м. Тернопіль; Україна

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського — заклад вищої освіти, м. Київ (евакуйовано з м. Сімферополя); Україна

Тернопільський національний економічний університет — заклад вищої освіти, м. Тернопіль; Україна

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка — заклад вищої освіти, м. Тернопіль; Україна

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя — заклад вищої освіти, м. Тернопіль; Україна

Ужгородський національний університет — заклад вищої освіти, м. Ужгород; Україна

Українська академія друкарства — заклад вищої освіти, м. Львів; Україна

Українська інженерно-педагогічна академія — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Українська медична стоматологічна академія — заклад вищої освіти, м. Полтава; Україна

Український державний університет залізничного транспорту — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Український католицький університет — приватний заклад вищої освіти, м. Львів; Україна

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини — заклад вищої освіти, м. Умань; Україна

Уманський національний університет садівництва — заклад вищої освіти, м. Умань; Україна

Харківська державна академія дизайну і мистецтв — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківська державна академія культури — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківська державна академія фізичної культури — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківська державна зооветеринарна академія — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківський державний університет харчування та торгівлі — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківський національний автомобільно-дорожній університет — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва — заклад вищої освіти, м. Докучаєвське, Харківська обл.; Україна

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківський національний медичний університет — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківський національний університет будівництва та архітектури — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківський національний університет внутрішніх справ — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Харківський національний університет радіоелектроніки (ХНУРЕ) — заклад вищої освіти, м. Харків; Україна

Херсонська державна морська академія — заклад вищої освіти, м. Херсон; Україна

Херсонський державний аграрний університет — заклад вищої освіти, м. Херсон; Україна

Херсонський державний університет — заклад вищої освіти, м. Херсон; Україна

Херсонський національний технічний університет — заклад вищої освіти, м. Херсон; Україна

Хмельницький національний університет — заклад вищої освіти, м. Хмельницький; Україна

Центральноукраїнський національний технічний університет — державний заклад вищої освіти, м. Кропивницький; Україна

Черкаський державний технологічний університет — заклад вищої освіти, м. Черкаси; Україна

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України — заклад вищої освіти, м. Черкаси; Україна

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького — заклад вищої освіти, м. Черкаси; Україна

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича — заклад вищої освіти, м. Чернівці; Україна

Чернігівський національний технологічний університет — заклад вищої освіти, м. Чернігів; Україна

Чорноморський державний університет імені Петра Могили — заклад вищої освіти, м. Миколаїв; Україна

ОБЛАСНІ ЗАКЛАДИ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Вінницький обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Волинський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Дніпровська академія неперервної освіти — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Івано-Франківський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені В. Сухомлинського — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Комунальний вищий навчальний заклад Київської обласної ради «Академія неперервної освіти» — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Одеський обласний інститут удосконалення вчителів — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського — заклад вищої освіти у м. Одеса; Україна

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Харківська академія неперервної освіти — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Херсонська академія неперервної освіти — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Хмельницький обласний інститут післядипломної освіти — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти НАПН України — структурний підрозділ ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України

Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Чернівецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського — заклад післядипломної педагогічної освіти, який забезпечує підвищення кваліфікації педагогів; Україна

ЗАРУБІЖНІ АКАДЕМІЇ НАУК

Австралійська академія наук — провідна наукова установа; Австралія

Австрійська академія наук — національна наукова організація; Австрія

Академія наук Латвії — вища наукова установа; Латвія

Академія наук Литви — вища наукова установа; Литва

Академія наук Молдови — вища наукова установа; Республіка Молдова

Болгарська академія наук — вища наукова установа; Республіка Болгарія

Британська академія — національна наукова організація; Велика Британія

Датська королівська академія наук і літератури — неурядова академія наук у м. Копенгаген; Данія

Інститут Франції (фр. *Institut de France*) — французька академічна установа, до складу якої входять п'ять академій: Французька академія, Академія надписів та красномовства, Академія наук, Академія моральних і політичних наук; Франція

Китайська академія наук — вища наукова організація; КНР

Королівська академія наук, письменства та витончених мистецтв Бельгії — національна наукова інституція; Бельгія

Королівське товариство Канади — канадська наукова організація, що складається з трьох галузевих академій наук (Академії мистецтв і гуманітарних наук, Академії суспільних наук і Академії природничих наук)

Кубинська академія наук — науково-дослідна установа; Куба

Леопольдина — німецька національна академія наук (з 2007), первинно — Академія дослідників природи, заснована у 1652; Німеччина

Лондонське королівське товариство — наукове товариство, що відіграє роль національної академії наук у Великій Британії

Національна академія деї Лінчеї в Римі — академія наук; Італія

Національна академія наук США — провідна наукова організація; США

Нідерландська королівська академія наук — національна організація, що є головною науковою установою; Нідерланди

Папська академія наук — наукова установа Римо-католицької церкви, Ватикан

Польська академія наук — державна академія наук; Польща

Польська академія знань — державне наукове товариство, що фактично є аналогом державної академії наук; Польща

Румунська академія наук — вища наукова установа; Румунія

Угорська академія наук — головна наукова установа; Угорщина

Українська вільна академія наук — недержавна академія наук, створена 1945 для координації наукової діяльності на еміграції

Український соціологічний інститут — науково-дослідна установа у м. Нью-Йорк; США

Французька академія — провідне наукове товариство; Франція

Шведська академія наук — одна з королівських академій; Швеція

ЗАРУБІЖНІ ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Абердинський університет (англ. *University of Aberdeen*) — державний науково-дослідницький університет у м. Абердині, Шотландія; Велика Британія

Авіньйонський університет (Університет Авіньйона і Воклюза) (фр. *Université d'Avignon et des Pays de Vaucluse*) — університет, що відноситься до академії Екс-Марсель, м. Авіньйон; Франція

Австралійський національний університет (англ. *Australian National University*) — університет у м. Канберрі; Австралія

Автономний університет Барселони (катал. *Universitat Autònoma de Barcelona*, ісп. *Universidad Autónoma de Barcelona*) — університет у м. Барселоні; Іспанія

Аделаїдський університет (англ. *University of Adelaide*) — університет у м. Аделаїді; Австралія

Алабамський університет у Бірмінгемі (англ. *University of Alabama at Birmingham*) — університет у м. Бірмінгемі, Алабама; США

Аль-Азгар університет — вища ісламська богословська школа у м. Каїрі; Єгипет

Альбертський університет (англ. *University of Alberta*) — університет у м. Едмонтоні; Канада

Амстердамський університет (нідер. *Universiteit van Amsterdam*) — університет у м. Амстердамі; Нідерланди

Антверпенський університет (нідер. *Universiteit Antwerpen*) — університет у м. Антверпені; Бельгія

Аризонський державний університет (англ. *Arizona State University*) — університет у штаті Аризона; США

Аризонський університет (англ. *University of Arizona*) — університет у м. Тусоні, Аризона; США

Базельський університет (нім. *Universität Basel*) — університет в м. Базелі; Швейцарія

Барселонський університет (катал. *Universitat de Barcelona*; ісп. *Universidad de Barcelona*) — громадський університет у м. Барселоні; Іспанія

Берлінський університет імені Гумбольдтів (нім. *Humboldt-Universität zu Berlin*) — університет у м. Берліні; Німеччина

Бернський університет (нім. *Universität Bern*) — університет у м. Берні; Швейцарія

Білефельдський університет (нім. *Universität Bielefeld*) — університет у м. Білефельді; Німеччина

Бірмінгемський університет (англ. *University of Birmingham*) — університет у м. Бірмінгемі; Велика Британія

Болонський університет (іт. *Alma Mater Studiorum – Università di Bologna*) — університет у м. Болоньї; Італія

Боннський університет (нім. *Universität Bonn*) — університет у м. Бонні; Німеччина

Бостонський університет (англ. *Boston University*) — університет у м. Бостоні, Массачусетс; США

Браунський університет (англ. *Brown University*) — університет у м. Провіденсі, Род-Айленд; США

Бристольський університет (англ. *University of Bristol*) — університет у м. Бристолі; Велика Британія

Британської Колумбії університет (англ. *University of British Columbia*) — університет у м. Ванкувері; Канада

Валенсійський університет (ісп. *Universidad de Valencia*) — університет у м. Валенсії; Іспанія

Вандербільтський університет (англ. *Vanderbilt University*) — приватний дослідницький університет у м. Нешвіллі, штат Теннессі; США

Варшавський університет (польськ. *Uniwersytet Warszawski*) — університет у м. Варшаві; Польща

Васедський університет або Університет Васеда (яп. 早稲田大学 Васеда Дайгаку; або 早大 Содай у скороченій формі) — приватний університет у р-ні Сіндзюку, м. Токіо, в місцевості Васеда; Японія

Вашингтонський університет або Університет Вашингтона (англ. *University of Washington*) — університет у м. Сіетлі; США

Вища нормальна школа (фр. *École normale supérieure*) — заклад вищої освіти м. Париж; Франція

Віденський університет музики й виконавського мистецтва (нім. *Universität für Musik und darstellende Kunst Wien*) — заклад вищої освіти у м. Відні; Австрія

Віденський університет (нім. *Universität Wien*) — державний університет у м. Відні; Австрія

Вільний університет Амстердама (нідер. *Vrije Universiteit Amsterdam*) — університет у м. Амстердамі; Нідерланди

Вільний університет Берліна (нім. *Freie Universität Berlin*) — університет у м. Берліні; Німеччина

Вільнюський університет (Віленський університет; лит. *Vilniaus universitetas*) — заклад вищої освіти у м. Вільнюсі; Литва

Вірджинський університет (англ. *University of Virginia*) — університет у м. Шарлтсвіллі, Вірджинія; США

Вісконсинський університет у Медісоні або **Університет Вісконсин-у-Медісон** (англ. *University of Wisconsin–Madison, University of Wisconsin, Wisconsin*) — публічний дослідницький університет у м. Медісоні, штат Вісконсин; США

Ворікський університет (англ. *University of Warwick*) — університет у м. Ковентрі; Велика Британія

Вроцлавський університет (польськ. *Uniwersytet Wrocławski*) — університет у м. Вроцлаві; Польща

Вюрцбургський університет Юліуса та Максиміліана (нім. *Julius-Maximilians-Universität Würzburg*) — громадський університет у м. Вюрцбурзі, земля Баварія; Німеччина

Гайдельберзький університет Рупрехта та Карла (нім. *Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg*) — державний науково-дослідницький університет у м. Гайдельберзі; Німеччина

Гамбурзький університет (нім. *Universität Hamburg*) — університет у м. Гамбургу; Німеччина

Гарвардський університет (лат. *Universitas Harvardiana*) — приватний університет у м. Кембриджі, штат Массачусетс; США

Гельсінкський університет (фін. *Helsingin yliopisto*; швед. *Helsingfors universitet*) — університет у м. Гельсінкі; Фінляндія

Гентський університет (нідер. *Universiteit Gent*) — університет у м. Ген-ті; Бельгія

Генуезький університет (італ. *Università degli Studi di Genova*) — державний університет у м. Генуї; Італія

Гетеборзький університет (швед. *Göteborgs universitet*) — університет у м. Гетеборзі; Швеція

Геттінгенський університет імені Георга-Августа (нім. *Georg-August-Universität Göttingen*) — університет у м. Геттінгені; Німеччина

Глазго університет (англ. *University of Glasgow*) — університет у м. Глазго; Велика Британія

Гонконзький університет (англ. *University of Hong Kong*) — університет у Гонконзі

Грайфсвальдський університет Ернста Моріца Арндта (нім. *Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald*; лат. *Alma Mater Gryphiswaldensis, Universitas Gryphiswaldensis* або *Academia Gryphica*) — громадський університет у м. Грайфсвальді; Німеччина

Гренобльський університет (фр. *Université Grenoble Alpes*) — державний університет у м. Греноблі; Франція

Гронінгенський (Гронінгенський) університет (нідер. *Rijks Universiteit Groningen*) — університет у м. Гронінгені; Нідерланди

Даремський університет (англ. *Durham University*) — університет у м. Даремі; Велика Британія

Дартмутський коледж (англ. *Dartmouth College*) — заклад вищої освіти у м. Ганновері, Гью-Гемпшир; США

Джонса Гопкінса університет (англ. *Johns Hopkins University*) — приватний дослідницький університет у м. Балтиморі, штат Меріленд; США

Джорджа Вашингтона університет (англ. *George Washington University*) — університет у м. Вашингтоні, округ Колумбія; США

Джорджії технологічний інститут (англ. *Georgia Institute of Technology*) — заклад вищої освіти в м. Атланті, Джорджія; США

Джорджтаунський університет (англ. *Georgetown University*) — університет у м. Вашингтоні, округ Колумбія; США

Дюкський університет (англ. *Duke University*) — приватний університет у м. Даремі, штат Північна Кароліна; США

Единбурзький університет (англ. *University of Edinburgh*) — державний університет у м. Единбурзі; Шотландія

Ексетерський університет (англ. *University of Exeter*) — університет у м. Ексетері; Велика Британія

Еморійський університет (англ. *Emory University*) — університет у м. Атланті, Джорджія; США

Еразмівський університет у Роттердамі (нідер. *Erasmus Universiteit Rotterdam*) — університет у м. Роттердамі; Нідерланди

Ерлангенсько-Нюрнберзький університет (нім. *Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg*) — університет у містах Ерлангені й Нюрнбергу; Німеччина

Ерфуртський університет (нім. *Universität Erfurt*) — публічний університет у м. Ерфурті; Німеччина

Єврейський університет у Єрусалимі — університет у м. Єрусалимі; Ізраїль

Єльський університет (англ. *Yale University*) — приватний дослідницький університет у м. Нью-Гейвені, штат Коннектикут; США

Єнський університет Фрідріха Шиллера (нім. *Friedrich-Schiller-Universität Jena*) — державний університет у м. Єні; Німеччина

Женевський університет (фр. *Université de Genève*) — державний науково-дослідницький університет у м. Женеві; Швейцарія

Жиронський університет (катал. *Universitat de Girona*) — університет у м. Жироні; Іспанія

Задарський університет (хорв. *Sveučilište u Zadru*; лат. *Universitas Studiorum Jadertina*) — університетів у м. Задарі; Хорватія

Західної Австралії університет (англ. *University of Western Australia*) — університет у м. Перті (з кампусами в ін. містах); Австралія

Іллінойський університет або Університет Іллінойсу (англ. *University of Illinois*) — державний університет у м. Урбана–Шампейні, штат Чикаго; США

Імперський коледж Лондона або Лондонський імперський коледж (англ. *Imperial College London*) — заклад вищої освіти у м. Південному Кенсінгтоні; Велика Британія

Індіанський університет (англ. *University of Indiana*) — університет у м. Блумінгтоні, Індіана; США

Інститут політичних досліджень Парижа (фр. *Institut d'études politiques de Paris*) — заклад вищої освіти в м. Парижі; Франція

Ісламський університет імама Мухаммада ібн Сауда — університет у м. Ер-Ріяді; Саудівська Аравія

Ісламський університет Медіни — університет у м. Медіні; Саудівська Аравія

Йоркський університет (англ. *University of York*) — університет у м. Йорку; Велика Британія

Ка-Фоскарі університет (іт. *Università Ca' Foscari Venezia*) — університет у м. Венеції; Італія

Казанський (Приволзький) федеральний університет (рос. *Казанский (Приволжский) федеральный университет*) — університет у м. Казані; Росія

Калгарі університет (англ. *University of Calgary*) — університет у м. Калгарі; Канада

Каліфорнійський технологічний інститут (англ. *California Institute of Technology*) — приватний технічний університет у м. Пасадіні, Каліфорнія; США

Каліфорнійський університет або Університет Каліфорнії (англ. *The University of California*; UC) — об'єднання 10 публічних каліфорнійських університетів, штат Каліфорнія; США

Каліфорнійський університет у Берклі — див. *Каліфорнійський університет*

Канберрський університет (англ. *University of Canberra*) — університет у м. Канберрі; Австралія

Кардіффський університет (англ. *Cardiff University*) — університет у м. Кардіффі; Велика Британія

Карлів університет або Празький університет (чеськ. *Univerzita Karlova*, лат. *Universitas Carolina*) — університет у м. Празі; Чехія

Карнегі-Меллона університет (англ. *Carnegie Mellon University*) — університет у м. Піттсбурзі, Пенсильванія; США

Каролінський інститут (швед. *Karolinska Institutet*) — медичний університет світу у м. Солна; Швеція

Катанійський університет (італ. *Università degli Studi di Catania*) — університет у м. Катанії, регіон Сицилія; Італія

Квінслендський університет (англ. *University of Queensland*) — університет у м. Брисбені; Австралія

Кейптаунський університет (англ. *University of Cape Town*) — університет у м. Кейптауні; ПАР

Кейса університет Західного Резервного району (англ. *Case Western Reserve University*) — університет у м. Клівленді, Огайо; США

Кельнський університет (нім. *Universität zu Köln*) — громадський університет у м. Кельні; Німеччина

Кембриджський університет (лат. *Universitas Cantabrigiensis*; англ. *University of Cambridge*) — колегіальний, державний науково-дослідницький університет у м. Кембриджі; Велика Британія

Кінгс коледж Лондона (англ. *King's College London*) — заклад вищої освіти в м. Лондоні; Велика Британія

Киотський університет (яп. 京都大学, きょうとだいがく; англ. *Kyoto University*) — державний університет у м. Киото; Японія

Коїмбрський університет (порт. *Universidade de Coimbra*; лат. *Universitas Conimbrigenis*) — державний університет у м. Коїмбра, округ Коїмбра; Португалія

Колеж де Франс (фр. *Collège de France*) — вищий заклад неформальної освіти у м. Парижі; Франція

Колорадський університет в Боулдері або Університет Колорадо у Боулдері (англ. *University of Colorado at Boulder*, скорочено *CU-Boulder* або *UCB*) — загальнодоступний університет у м. Боулдері, штат Колорадо; США

Колумбійський університет (англ. *Columbia University in the City of New York; Columbia University*) — приватний заклад вищої освіти у м. Нью-Йорку; США

Копенгагенський університет (дан. *Københavns Universitet*) — університет у м. Копенгагені; Данія

Корнелльський університет (англ. *Cornell University*) — приватний університет у м. Итака, штат Нью-Йорк; США

Королеви Марії університет у Лондоні (англ. *Queen Mary University of London*) — університет у м. Лондоні; Велика Британія

Ланкастерський університет (англ. *Lancaster University*) — університет у м. Ланкастері; Велика Британія

Левенський католицький університет (нідер. *Katholieke Universiteit Leuven*; лат. *Universitas catholica lovaniensis*) — фламандськомовний католицький університет у м. Левені; Бельгія

Лейденський університет (нід. *Universiteit Leiden*) — публічний університет у м. Лейдені; Нідерланди

Лейпцизький університет (нім. *Universität Leipzig*; лат. *Alma mater lipsiensis*) — громадський університет у м. Лейпцигу; Німеччина

Лестерський університет (англ. *University of Leicester*) — університет у м. Лестері; Велика Британія

Ліверпульський університет (англ. *University of Liverpool*) — університет у м. Ліверпулі; Велика Британія

Лідський університет (англ. *University of Leeds*) — університет у м. Лідсі; Велика Британія

Лозаннська федеральна політехнічна школа (École Polytechnique Fédérale de Lausanne) — заклад вищої освіти в м. Лозанні; Швейцарія

Лозаннський університет (фр. *Université de Lausanne, UNIL*) — громадський університет у м. Лозанні; Швейцарія

Лондонська школа економіки і політичних наук (англ. *London School of Economics and Political Science*) або **Лондонська школа економіки** — один зі структурних підрозділів Лондонського університету у м. Лондоні; Велика Британія

Лондонський університет (англ. *University of London*) — державний університет у м. Лондоні; Велика Британія

Лотаринзький університет (фр. *Université de Lorraine*) — університет у м. Нансі; Франція

Лундський університет (швед. *Lunds universitet*) — університет у м. Лунді; Швеція

Люблінський католицький університет Іоанна Павла II (польськ. *Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II*; лат. *Universitas Catholica Lublinensis Ioannis Pauli II*) — приватний католицький університет у м. Любліні; Польща

Люблінський університет імені Марії Склодовської-Кюрі (польськ. *Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*) — заклад вищої освіти у м. Любліні; Польща

Лювенський католицький університет (фр. *Université catholique de Louvain*) — франкомовний університет у м. Лювені-ла-Неві; Бельгія

Маастрихтський університет (нідер. *Universiteit Maastricht*) — університет у м. Маастрихті; Нідерланди

Мадридський університет Комплутенсе (ісп. *Universidad Complutense de Madrid*) — громадський університет у м. Мадриді; Іспанія

Майнцький університет Йоганна Гутенберга або Університет Майнца імені Йоганна Гутенберга (нім. *Johannes Gutenberg-Universität Mainz; JGU*) — громадський університет у м. Майнці; Німеччина

Мак-Гілла університет (англ. *McGill University*) — університет у м. Монреалі; Канада

Маккворі університет (англ. *Macquarie University*) — університет у м. Сіднеї; Австралія

Мак-Мастерський університет (англ. *McMaster University*) — університет у м. Гамільтон; Канада

Маннгеймський університет (нім. *Universität Mannheim*) — університет у м. Маннгеймі; Німеччина

Манчестерський університет (*University of Manchester*) — університет у м. Манчестері; Велика Британія

Марбурзький університет Філіпа (нім. *Philipps-Universität Marburg*) — перший протестантський університет у м. Марбурзі; Німеччина

Массачусетський технологічний інститут (англ. *Massachusetts Institute of Technology; MIT*) — технічний університет у м. Кембриджі, штат Масачусетс; США

Мельбурнський університет (англ. *University of Melbourne*) — університет у м. Мельбурні; Австралія

Мерілендський університет в Коледж–Парку або Університет Меріленду у Коледж–Парку (англ. *University of Maryland, College Park*) — університет у м. Коледж–Парку, штат Меріленд; США

Міжнародний ісламський університет Ісламабада — університет в м. Ісламабаді; Пакистан

Міжнародний ісламський університет Малайзії — провідний ісламський університет у містах Гомбаку, Петалінгу, Куантані; Малайзія

Міннесотський університет або Університет Міннесоти (англ. *University of Minnesota, Twin Cities (U of M)*) — публічний дослідницький університет у містах Міннеаполісі та Сент-Полі, штат Міннесота; США

Мічиганський державний університет (англ. *Michigan State University*) — університет у м. Іст-Лансінгу, Мічиган; США

Мічиганський університет або Університет Мічигану (англ. *University of Michigan; U of M*) — публічний (державний) університет у м. Енн-Арборі, штат Мічиган; США

Монаша університет (англ. *Monash University*) — університет у м. Мельбурні; Австралія

Монреальський університет (фр. *Université de Montréal*; англ. *University of Montreal*) — університет у м. Монреалі; Канада

Московський державний університет імені М. В. Ломоносова (рос. *Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова*) — університет у м. Москві; Росія

Мюнстерський університет або Вестфальський університет імені Вільгельма (нім. *Westfälische Wilhelms-Universität Münster*) — університет у м. Мюнстері; Німеччина

Мюнхенський технічний університет (нім. *Technische Universität München*) — заклад вищої освіти в м. Мюнхені; Німеччина

Мюнхенський університет імені Людвіга та Максиміліана (нім. *Ludwig-Maximilians-Universität München*) — громадський університет у м. Мюнхені; Німеччина

Нантський університет (фр. *Université de Nantes*) — університет у м. Нанті; Франція

Національна школа адміністрації (фр. *École nationale d'Administration*) — заклад вищої освіти у м. Парижі; Франція

Національна школа хартій (фр. *École nationale des chartes*) — заклад вищої освіти у Франції

Національний університет Сінгапуру (англ. *National University of Singapore*) — заклад вищої освіти в Сінгапурі

Національний центр наукових досліджень Франції (фр. *Centre National de la Recherche Scientifique, CNRS*) — провідна наукова установа; Франція

Неаполітанський університет імені Фрідріха II (іт. *Università degli Studi di Napoli Federico II*) — університет у м. Неаполі; Італія

Нового Південного Уельсу університет (англ. *University of New South Wales*) — університет у м. Сідней; Австралія

Нормальна вища школа в Пізі (іт. *Scuola Normale Superiore di Pisa*) — заклад вищої освіти в м. Пізі; Італія

Нотр-Дамський університет (англ. *University of Notre Dame*) — університет у м. Саут-Бенді, Індіана; США

Ноттінгемський університет (англ. *University of Nottingham*) — університет у м. Ноттінгемі; Велика Британія

Нью-Йоркський університет (англ. *New York University*) — приватний світський університет у м. Нью-Йорку; США

Ньюкаслівський університет (англ. *Newcastle University*) — університет у м. Ньюкаслі; Велика Британія

Огайо державний університет (англ. *Ohio State University*) — університет у м. Коламбусі, Огайо; США

Оклендський університет (англ. *University of Auckland*) — університет у м. Окленді; Нова Зеландія

Оксфордський університет (лат. *Universitas Oxoniensis*; англ. *University of Oxford*) — колегіальний університет у м. Оксфорді; Велика Британія

Оломоуцький університет Палацького або Університет Палацького (чеськ. *Univerzita Palackého v Olomouci*; лат. *Universitas Palackiana Olomucensis*) — університет у м. Оломоуці; Чехія

Орлеанський університет або Університет Орлеана (фр. *Université d'Orléans*) — державний університет у м. Орлеані; Франція

Орхуський університет (дат. *Aarhus Universitet*) — університет у м. Орхусі; Данія

Осло університет (норв. *Universitetet i Oslo*) — університет у м. Осло; Норвегія

Оттавський університет (англ. *University of Ottawa*) — університет у м. Оттаві; Канада

Павійський університет (італ. *Università degli Studi di Pavia*, лат. *Alma Ticinensis Universitas*) — університет у м. Павії; Італія

Падуанський університет (лат. *Universitas Patavina*; італ. *Università degli Studi di Padova*) — університет у м. Падуї; Італія

Папський Григоріанський університет (лат. *Pontificia Universitas Gregoriana*, лат. *Universitas Gregoriana Societatis Jesu*) — університет у м. Римі; Італія

Паризький університет наук і мистецтв (фр. *Université Paris Sciences & Lettres*) — університет у м. Парижі; Франція

Паризький університет Сорбонна (лат. *Universitas magistrorum et scholarium Parisiensis*) — університет у м. Парижі; Франція

Пармський університет (італ. *Università di Parma*) — університет у м. Парма; Італія

Пекінський університет (кит. 北京大学) — університет у м. Пекіні; КНР

Пенсильванський державний університет (англ. *Pennsylvania State University*) — університет у м. Юніверситі-Парку, Пенсильванія; США

Пенсильванський університет або Університет Пенсильванії (англ. *University of Pennsylvania*) — приватний університет у м. Філадельфії, штат Пенсильванія; США

Пердью університет (англ. *Purdue University*) — університет у м. Вест-Лафает, Індіана; США

Перпіньянський університет (фр. *Université de Perpignan*) — університет у м. Перпіньяні; Франція

Перуджинський університет або Університет Перуджі (італ. *Università degli Studi di Perugia*) — університет у м. Перуджі; Італія

Південно-Каліфорнійський університет (англ. *University of Southern California*, скор. USC) — приватний дослідницький університет у м. Лос-Анжелесі, штат Каліфорнія; США

Північно-Західний університет (англ. *Northwestern University*) — приватний заклад освіти у м. Еванстоні, штат Іллінойс; США

Північно-Східний університет (англ. *Northeastern University*) — університет у м. Бостоні, Массачусетс; США

Північної Кароліни університет в Чапел-Гілл або Університет Північної Кароліни в Чапел-Гілл (англ. *University of North Carolina at Chapel Hill*) — державний дослідницький університет у м. Чапел-Хілл, штат Північна Кароліна; США

Пізанський університет (італ. *Università di Pisa*) — університет у м. Пізі, Тоскана; Італія

Піттсбурзький університет (англ. *University of Pittsburgh*) — університет у м. Піттсбургу, Пенсильванія; США

Політехнічна школа (фр. *École polytechnique*) — заклад вищої освіти в м. Парижі; Франція

Помпеу Фабра Університет (катал. *Universitat Pompeu Fabra*) — університет у м. Барселоні; Іспанія

Празький університет — див. *Карлів університет*

Принстонський університет (англ. *Princeton University*) — університет у м. Принстоні, штат Нью-Джерсі; США

Прованський університет Екс-Марсель I (фр. *Université de Provence-Aix-Marseille I*) — університет у м. Екс-ан-Провансі; Франція

Пуатьє університет або Університет Пуатьє (фр. *Université de Poitiers*) — публічний університет у м. Пуатьє; Франція

Радбодський університет (нідер. *Radboud Universiteit*) — університет у м. Неймегені; Нідерланди

Райса університет (англ. *Rice University*) — університет у м. Г'юстоні, Техас; США

Ратгерський університет (англ. *Rutgers University*) — університет у м. Нью-Арку, Нью-Джерсі; США

Рейнсько-Вестфальський технічний університет Аахена (нім. *Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule Aachen*) — технічний університет у м. Аахені; Німеччина

Римський університет ла Сап'єнца (італ. *Universita degli studi di Roma La Sapienza*) — університет у м. Римі; Італія

Ростоцький університет (лат. *Universitas Rostochiensis*, нім. *Universität Rostock*) — громадський університет у м. Росток; Німеччина

Рочестерський університет (англ. *University of Rochester*) — університет у м. Рочестері, штат Нью-Йорк; США

Саламанкський університет (ісп. *Universidad de Salamanca*) — університет у м. Саламанка; Іспанія

Санкт-Петербурзький державний університет (рос. *Санкт-Петербургский государственный университет*) — університет у м. Санкт-Петербурзі; Росія

Сарагоський університет (ісп. *Universidad de Zaragoza*) — університет у м. Сарагосі; Іспанія

Саратовський державний університет (рос. *Саратовский государственный университет*) — університет у м. Саратові; Росія

Сассекський університет (англ. *University of Sussex*) — університет у с. Фалмер, Західний Сассекс; Велика Британія)

Саутгемптонський університет (англ. *University of Southampton*) — університет у м. Саутгемптоні; Велика Британія

Севільський університет (ісп. *Universidad de Sevilla*) — вищий заклад освіти у м. Севільї; Іспанія

Сент-Ендрюський університет або Університет Сент-Ендрюса (англ. *University of St. Andrews*) — університет у м. Сент-Ендрюсі; Шотландія; Велика Британія

Сеульський університет (кор. 서울 대학교) — університет у м. Сеулі; Корейська Республіка

Сиднейський університет (англ. *University of Sydney*) — університет у м. Сиднеї; Австралія

Сієнський університет (італ. *Università degli Studi di Siena*, UNISI; лат. *Universitas Senarum*) — університет у м. Сієні, Тоскана; Італія

Сорбонна, див. *Паризький університет Сорбонна*

Стенфордський університет (Університет імені Лїленда Стенфорда-молодшого) (англ. *Stanford University, Leland Stanford Junior University*) — приватний заклад вищої освіти у м. Стенфорді, штат Каліфорнія; США

Стамбульський університет (тур. *İstanbul Üniversitesi*, англ. *Istanbul University*) — громадський університет у м. Стамбулі; Туреччина

Стокгольмський університет (швед. *Stockholms universitet*) — університет у м. Стокгольмі; Швеція

Тайванський національний університет (кит. 國立臺灣大學) — університет у м. Тайбеї; Тайвань

Тартуський університет (ест. *Tartu Ülikool*) — університет у м. Тарту; Естонія

Тафтса університет (англ. *Tufts University*) — університет у містах Медфорд і та Сомервіллі, Массачусетс; США

Тель-Авівський університет (івр. תל אביב ל תרבות ומדע) — університет у м. Тель-Авіві; Ізраїль

Техаський університет в Далласі (англ. *University of Texas at Dallas*) — університет у м. Далласі, штат Техас; США

Техаський університет в Остені (англ. *University of Texas at Austin*) — державний дослідницький університет у м. Остені, штат Техас; США

Техніон — Ізраїльський технологічний інститут — заклад вищої освіти в м. Хайфі; Ізраїль

Технічний університет Берліна (нім. *Technische Universität Berlin*) — заклад вищої освіти у м. Берліні; Німеччина

Токійський університет (яп. 東京大学, とうきょうだいがく; англ. *The University of Tokyo*) — державний дослідницький університет у м. Токіо; Японія

Томський державний університет (рос. *Томский государственный университет*) — університет у м. Томську; Росія

Торонтський університет (англ. *The University of Toronto*, акронім: *UofT*) — громадський науково-дослідницький університет у м. Торонто; Канада

Триніті коледж у Дубліні (англ. *Trinity College Dublin*; ірл. *Coláiste na Tríonóide*) — університет у м. Дубліні; Ірландія

Трірський університет (нім. *Universität Trier*) — державний заклад вищої освіти у м. Трірі; Німеччина

Туринський університет (італ. *Università degli Studi di Torino*) — заклад вищої освіти у м. Турині; Італія

Тюбінгенський університет Еберхарда Карла (нім. *Eberhard-Karls-Universität Tübingen*) — державний науково-дослідний університет у м. Тюбінгені; Німеччина

Український вільний університет — український вищий освітній та науково-дослідний заклад на еміграції, заснований 1921 у м. Відні, Австрія, того ж року переведений до м. Праги, тепер Чехія. З 1945 працює в м. Мюнхені; Німеччина.

Ульмський університет (нім. *Universität Ulm*) — університет у м. Ульмі; Німеччина

Університет Кан-Нормандія (фр. *Université de Caen-Normandie*) — державний університет у м. Кані, регіон Нижня Нормандія; Франція

Університет Вашингтона у Сент-Луїсі (англ. *Washington University in St. Louis*) — приватний дослідницький університет у м. Сент-Луїсі, штат Міссурі; США

Університетський коледж Лондона (англ. *University College of London*) — університет у м. Лондоні; Велика Британія.

Уппсальський університет (швед. *Uppsala universitet*) — університет у м. Уппсала; Швеція

Урбінський університет імені Карло Бо (італ. *Università degli Studi di Urbino Carlo Bo*) — заклад вищої освіти у м. Урбіно; Італія

Утрехтський університет (нідер. *Universiteit Utrecht*) — університет у м. Утрехті; Нідерланди

Федеральна вища технічна школа у Цюріху (нім. *Eidgenössische Technische Hochschule Zürich (ETH Zürich), Eidgenössisches Polytechnikum in Zürich*) — технічний університет у м. Цюріху; Швейцарія

Федеральна вища технічна школа у Цюріху (нім. *Eidgenössische Technische Hochschule Zürich, Eidgenössisches Polytechnikum in Zürich*) — технічний університет у м. Цюріху; Німеччина

Феррарський університет — університет у м. Феррара; Італія

Флорентійський університет (італ. *Università degli Studi di Firenze, UNIFI*) — університет у м. Флоренції; Італія

Флоридський університет (англ. *University of Florida*) — університет у м. Гейнсвіллі, Флорида; США

Фрайбурзький університет (Університет Фрайбурга імені Альбрехта Людвіга) (нім. *Albert-Ludwigs-Universität Freiburg*) — державний університет у м. Фрайбурзі; Німеччина

Франш-Конте університет (фр. *Université de Franche-Comté*) — державний університет у м. Безансон; Франція

Хайфський університет (івр. *האוניברסיטה הפתוחה*) — університет у м. Хайфі; Ізраїль

Цінхуа університет (кит. *清华大学*) — університет у м. Пекіні; КНР

Цюріхський університет (нім. *Universität Zürich*) — університет у м. Цюріху; Швейцарія

Чиказький університет (англ. *The University of Chicago*) — приватний заклад вищої освіти у м. Чикаго, штат Іллінойс; США

Шеффілдський університет (англ. *University of Sheffield*) — університет у м. Шеффілді; Велика Британія

Школа вищих студій Св. Анни в Пізі (іт. *Scuola Superiore di Studi Universitari e di Perfezionamento Sant'Anna*) — університет у м. Пізі; Італія

Ягеллонський університет (польськ. *Uniwersytet Jagielloński*) — заклад вищої освіти у м. Кракові; Польща

Наукове видання

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

**ТЕМАТИЧНИЙ РЕЄСТР ГАСЕЛ
З НАПРЯМУ
«ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ»**

Відп. ред. д. і. н., проф. Киридон А. М.

Комп'ютерна верстка
А. О. Лисенко

Підписано до друку _____ 2020 р.
Формат 60х84/16 Друк офсетний. Ум. друк. арк. _____
Наклад 100 прим. Зам. № _____